

KAZILIK KOCA OĞLU YİGENEK BOYU'NUN COĞRAFYASI
THE GEOGRAPHY OF KAZILIK KOCA OĞLU YİGENEK BOYU**Dursun Can EYÜBOĞLU*****Öz**

Çok eski zamanlarda meydana gelen tarihi olayların dilden dile aktarılmasıyla destan haline gelen anlatılar her birkaç yüzyılda bir güncellenerek günümüze gelmektedir. Bu nedenle Dede Korkut da dahil birçok sözlü kültür ürününün temelleri tarihin derinliklerine uzanmaktadır. Dede Korkut Destanları'nun birçok varyantı vardır ve bugün de Türk Dünyası'nın birçok yerinde ve diğer milletlerde yaşamaya devam etmektedir. Coğrafya ve iklim insanların düşüncelerini, davranışlarını, giyim-kuşamlarını, yiyecek içeceklerini, barınma şekillerini, toplumsal düzenlerini, inanışlarını, gelenek-göreneklerini etkilemiş, bu durum destanlara ve Dede Korkut'a yansımıştır. Dede Korkut'ta belirli veya belirsiz olarak temelde Orta Asya coğrafyası görülmektedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki yedinci boy Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Boyu'dur. Boyun konusu, bir babanın tutsak düşmesi ve oğlu tarafından kurtarılmasıdır. Boyun başkahramanı Yiğenek'tir. Bu boy, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ve Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu ile birlikte aynı destanın farklı varyantlarıdır. Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Boyu'nda tarihi-coğrafi-edebî-kültürel olarak başlıca iki coğrafi tabaka bulunmaktadır: Alt Coğrafya ve Üst Coğrafya. Boyun Yeğenek adlı Türkmenistan varyantının olması, boyda geçen birçok yer adı, bu boyun Oğuzların Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden önceye, Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Boyun motifleri, varyantları ve ilişkili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir. Boyun coğrafyası kısmen belirgindir. Bu coğrafyada Kazılık, Türkistan, Amu Derya, Karadağlar/Karacuk, Demirkapı yer almaktadır. Boydaki Derbent Hazar Denizi'nin batı kıyısındaki Derbent, Karadeniz bugünkü Karadeniz olabilir. Boydaki coğrafya Orta Asya'dan Karadeniz'e uzanan İskit, Batı Göktürk coğrafyasıdır. Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Boyu'nda Amut Suyu, Aygır Gözler Suyu, Demirkapı, Dış Oğuz/Taş Oğuz, Düzmürd Kalası, İç Oğuz, Karadağ, Karadeniz, Kazılık Dağı, Oğuz Eli/Oğuz, Türkistan, Yeni Bayır yer adları geçmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Boyu'nun coğrafyası incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Yiğenek, Kazılık Koca, Destan, Coğrafya.

Abstract

The epic narratives that have become the result of the transfer of historical events that took place in ancient times from one tongue to another are updated every few centuries and continue to the present day. For this reason, the foundations of many oral culture products, including Dede Korkut, go back to the depths of history. There are many variants of the Dede Korkut Epics and they continue to exist in many parts of the Turkic World and other nations today. Geography and climate have affected people's thoughts, behaviors, clothing, food and drink, shelter, social order, beliefs, traditions

Article Info**Araştırma Makalesi**

Geliş Tarihi: 04/10/2024

Kabul Tarihi: 22/01/2025

Atıf

Eyüboğlu, D. C. (2025). Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Boyu'nun Coğrafyası. *Anasay*, 31, 231-261.

Research Article

Received: 04/10/2024

Accepted: 22/01/2025

* Araştırmacı Yazar, Şair. Türkiye-İstanbul. Email: dursuncaneyuboglu@gmail.com. ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4163-0976>.

and customs, and this situation is reflected in the epics and Dede Korkut. In Dede Korkut, the geography of Central Asia is seen, whether definite or indefinite. The seventh epic in the Book of Dede Korkut is Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu. The subject of the epic is a father being captured and rescued by his son. The protagonist of the epic is Yigenek. This epic, together with Salur Kazan Tutsak Olup Oglu Uruz Cikardigi Boy and Usun Koca Oglu Segrek Boyu are different variants of the same epic. There are two main geographical layers in Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu in terms of historical-geographical-literary-cultural aspects: Lower Geography and Upper Geography. The existence of the Turkmenistan variant of the epic called Yegenek, many place names in the epic indicate that this epic belongs to a history older than the 10th-11th centuries when the Oghuzs migrated to the west of the Caspian Sea, to Anatolia-Azerbaijan, when they were in Central Asia. The epics motifs, variants, related narratives are seen in a wide geography. The epics geography is partially clear. Kazilik, Turkestan, Amu Derya, Karadaglar/Karacuk, Demirkapi are located in this geography. Derbent in the epic could be Derbent on the west coast of the Caspian Sea, Black Sea could be today's Black Sea. The geography in the epic is the Scythian, Western Gokturk geography extending from Central Asia to the Black Sea. In Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu, the place names Amit Suyu, Aygir Gozler Suyu, Demirkapi, Dis Oguz/Tas Oguz, Duzmurd Kalasi, İc Oguz, Karadag, Karadeniz, Kazilik Dagı, Oguz Eli/Oguz, Turkistan, Yeni Bayir are mentioned. In this study, the geography of Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu in Dede Korkut was examined.

Keywords: Dede Korkut, Yigenek, Kazilik Koca, Epic, Geography.

Cite this article as:

Eyüboğlu, D. C. (2025). The Geography of Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu. *Anasay*, 31, 231-261.

EXTENDED ABSTRACT

The epic narratives that have become the result of the transfer of historical events that took place in ancient times from one tongue to another are updated every few centuries and continue to the present day. For this reason, the foundations of many oral culture products, including Dede Korkut, go back to the depths of history. Dede Korkut is a great epic circle that is a source of pride for the Turks as a fundamental work, a masterpiece of Turkic history, geography, language, literature, culture. Although it was written down hundreds of years ago, the language of The Book of Dede Korkut is still easily understood today and is quite simple. This is a reflection of Dede Korkut's strong language. There are many variants of the Dede Korkut Epics and they continue to exist in many parts of the Turkic World and other nations today. Geography and climate have affected people's thoughts, behaviors, clothing, food and drink, shelter, social order, beliefs, traditions and customs, and this situation is reflected in the epics and Dede Korkut. Many researchers have expressed their opinions about the geography of the Dede Korkut Epics. In Dede Korkut, Central Asia and the wider Eurasian geography are seen, whether clearly or indistinctly. Epics, especially the old Turkic epics and Dede Korkut, are the products of ancient times when people lived in close contact with nature and nature had an important place in human life. Therefore, the places are usually tent houses, nomad tents, castles, mountains, rivers, lakes, seas, forests, steppes, in other words, nature. Place and geography are often intertwined.

The seventh epic in the Book of Dede Korkut is Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu. The subject of the epic is a father being captured and rescued by his son. The protagonist of the epic is Yigenek. This epic, together with Salur Kazan Tutsak Olup Oglu Uruz Cikardigi Boy and Usun Koca Oglu Segrek Boyu are different variants of the same epic. There are two main geographical layers in Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu in terms of historical-geographical-literary-cultural aspects: Lower Geography and Upper Geography. The existence of the Turkmenistan variant of the epic called Yegenek, many place names in the epic indicate that this epic belongs to a history older than the 10th-11th centuries when the Oghuzs migrated to the west of the Caspian Sea, to Anatolia-Azerbaijan, when they were in Central Asia. The epics motifs, variants, related narratives are seen in a wide geography. In Dede Korkut, there is the Kaz (Kaz, Kazilik, Kazar, Kazak, Kazan) element that comes from the depths of history, which is a remnant of the old periods of Turkic history. The geography of Kaz covers a wide area from the Altays in the east, from the east of Issyk Kul to the north and west of the Caspian Sea in the west, to the Caucasus, and is related to Western Turks. This geography is the Scythian, Western Gokturk geography

extending from Central Asia to the Black Sea. The epics geography is partially clear. Kazilik, Turkestan, Amu Derya, Karadaglar/Karacuk, Demirkapi are located in this geography. Kazilik has an important place in the epic, its name is also mentioned in other Turkic epics and folklore products. Kazilik Mountain may be Kazgurt Mountain, an extension of the Alatau/Alatoo, which form many branches of the Tanri Mountains/Tengir Too/Tian Shan. There are also Beskazilik Mountains in the Saryarka region of Kazakhstan. The name Kazilik associates the epic with the geography of Central Asia. Derbent in the epic could be Derbent on the west coast of the Caspian Sea, Black Sea could be today's Black Sea. The geography in the epic is the Scythian, Western Gokturk geography extending from Central Asia to the Black Sea. In Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu, the place names Amit Suyu, Aygir Gozler Suyu, Demirkapi, Dis Oguz/Tas Oguz, Duzmurd Kalasi, İc Oguz, Karadag, Karadeniz, Kazilik Dagi, Oguz Eli/Oguz, Turkistan, Yeni Bayir are mentioned. In this study, the geography of Kazilik Koca Oglu Yigenek Boyu in Dede Korkut was examined.

Giriş

Her kültürün adeta kendisiyle bütünleşmiş şaheserleri vardır ki, o kültürü yaşayan insanlar bu şaheserlerde, tarihten sosyolojiye, halk biliminden dile, edebiyattan etnografiye kadar değişik alanlarla ilgili bilgi ve örnekler bulabilirler. Bunlar, o eserin ait olduğu toplum için bir övünç kaynağıdır. Günümüzde bazı kültürler böyle pek çok şaheserin sahibidir. Bu kültür, bir ana kültür olarak, yeni ürünlerin oluşturulmasına da yardımcı olur (Nezirli ve Nezirli, 2016: 976). Bu açıdan Dede Korkut, Türk tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı, kültürünün temel bir eseri, bir şaheseri olarak Türkler için bir övünç kaynağı büyük bir destan dairesidir.

Dede Korkut Destanları; *Türkiye, Azerbaycan, İran, Türkmenistan Türkleri*'nin, genel bir ifadeyle Batı Türkleri'nin bilinen en eski destanlarıdır; kır çiçekleri kadar güzeldir; hatta milli edebiyat bakımından nesir alanında Oğuz Türkçesi'nin eşsiz bir şaheseri olduğu bile söylenebilir. Bu destanlardaki Türkçe, Yunus Emre'nin şiirlerinde olduğu gibi, ne kadar akıcı, ne kadar tatlı, ne kadar parlaktır (Sümer, 1972: 418). Günümüzden beş yüz-altı yüz yıl önce Dede Korkut Kitabı'nda yazıya geçirilmiş olan destanların dili oldukça sade ve anlaşılırdır, halktan bir kişi rahatlıkla anlayabilir. Oysa ki ondan birkaç yüz yıl sonra yazılmış bazı eserlerin dili karışık ve anlaşılmazdır, halktan bir kişi okusa anlamaz. Bu durum Dede Korkut'un sade ancak bir o kadar güçlü dilinin bir yansımasıdır.

Dede Korkut'un birçok varyantı vardır: *Dede Korkut Kitabı* (Dresden ve Vatikan nüshaları), Türkmen/Türkmenistan varyantı olan *Türkmen Halk Nüshası*, yeni keşfedilen *Türkmen Sahra/Günbed, Ankara, Bursa* yazmaları ve bugün de Türk Dünyası'nın birçok yerinde ve diğer milletlerde anlatılmaya devam eden bugünkü varyantları (Korkut, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Basat-Tepegöz vb.) (Eyüboğlu, 2024: 83-88, 127-180).

Dede Korkut Hikayeleri, aynı dönemde, aynı bölgede yaşayan, birbirlerine çeşitli şekillerde bağlı bulunan Oğuz beylerinin çevresinde toplanmıştır. Her hikaye, esas olarak bir beyin macerası olsa da, az veya çok diğer beylerin de katıldıkları veya adlarının karıştığı bir olaylar silsilesidir. Ön planda beyler bulunmakla birlikte, beylerin çevresi ve yaşayışı canlandırılırken, adetleri, gelenekleri ve çeşitli yönleriyle bütün bir Oğuz kavminin yaşamı hikayelere yansıtılmıştır (Ergin, 1989: 24).

Gerçekte çok eski zamanlarda meydana gelen tarihi olayların dilden dile aktarılmasıyla destan haline gelen anlatılar, tarihçe çok sonraki dönemlerde oluşan olayların halk üzerinde bıraktığı derin etkiden dolayı, birkaç yüzyıl önce yaşanmış tarihi hatıralar gibi algılanabilmektedir. Çünkü, daha eski dönemlerde meydana gelen tarihi hatıralar ne kadar derin olsa da, sonraki dönemde yaşanan tarihi hatıralar daha tazedir ve etkisi daha çok hissedilir. Gerçekte çok daha eski bir döneme ait olan anlatıların hatırası zayıfladıkça, yeni toplumsal gelişmelerle birlikte, sonradan ortaya çıkan yeni anlatılara, destan ve hikayelere, kahraman ve olayların hatırasına dahil olmaktadır ki, bu nedenle bazen birkaç yüzyıl öncesine tarihlendirilen bir anlatı aslında binlerce yıl öncesine ait olabilir. Binlerce yıl önce yaşanan tarihi hatıralar,

her birkaç yüzyılda bir, yaşanan yeni olayların tarihi hatıralarını da bünyesine katarak canlılığını korumakta, güncellenerek günümüze gelmektedir. Bu nedenle, Dede Korkut da dahil olmak üzere, birçok destan ve hikayenin temellerini, çekirdeğini oluşturan unsurları tarihin derinliklerinde aramak gerekir (Eyüboğlu, 2019: 69-70).

1. Dede Korkut Coğrafyası

Birçok değerli araştırmacı Dede Korkut Destanları'nın coğrafyası hakkında görüşler dile getirmişlerdir. Destanı çeşitli yönleri açısından değerlendiren bu görüşlerin bazılarında bahsedelim:

Vasiliy Vladimiroviç Barthold'a göre, Oğuzlar, halk başbuğu, şairi, halk bilgiçliğinin yaratıcısı ve koruyucusu Korkud'un destanlarını *Sır Derya* sahillerinden batıya getirmişlerdir (Barthold'dan aktaran Jirmunskiy, 1961: 471).

4.7.1936 tarihinde Orhan Şaik Gökyay'a bir mektup yazan Zeki Velidi Togan'a göre, Dede Korkut'taki tarihi ve coğrafi adların çoğu, hikayelerin Oğuzların *Türkistan*'da yaşadıkları bir zamana ait olduğunu göstermektedir. *Karaçuk Dağı*, Karşu Yatan *Kara Dağ*, *Ala Dağ*, Kanlı Koca, Uşun Koca vs. adlar *Türkistan*'a aittir. Bamsı Beyrek Hikayesi de *Türkistan*'da anlatılmaktadır. Oğuzlar bunları batıya getirirken oraya göre mahallileştirmişler ve batıda meydana gelen olaylarla da karıştırmışlardır. Bu nedenle hikayelerdeki tarihi ve coğrafi adları doğru tespit edebilmek güçtür (Gökyay, 1973: XLIV). Zeki Velidi Togan'ın bu tespitleri oldukça değerlidir. Togan, ayrıca Dede Korkut'taki bazı kahramanları *Orta Asya*'da yaşamış tarihi kişilerle eşleştirmiştir.

Pertev Naili Boratav'a göre, Dede Korkut'un özünü, Oğuzların tarihinin iki önemli dönemine dayanan olayların anlatıldığı öyküler oluşturmaktadır: Birinci dönem, 9.-10. yüzyılda meydana gelen olayların geçtiği, Oğuzların *Sır Derya*'nın kuzeyindeki topraklarda yaşadıkları, Kıpçak ve Peçeneklerle savaştıkları, ayrıca iç savaşların ve boy kavgalarının yaşandığı dönemdir ki, boy kavgaları Dresden nüshasındaki on ikinci hikayede yer almaktadır; ikinci dönem, Oğuzların devamı olan Türkmenlerin *Anadolu*'da 14. ve 15. yüzyıllarda yaptıkları savaşları ve silik hatırlatmalarla Oğuzların 11. yüzyıldaki Selçukluların büyük fethinden önceki ve sonraki *Anadolu* ve *Kafkaslar*'daki baskınlarını içermektedir. Dede Korkut Kitabı'nın yazarı, Oğuzların efsanevi tarihi ve *Sır Derya*'nın kıyılarında yaşayan atalarının mitolojisinden yarattığı *Anadolu* Türkmenlerinin aktarımlarını çok iyi bilen biri olmalıdır. Son büyük Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın çağdaşı olması olasıdır. Bu nedenle, eski Oğuz destanı, Akkoyunluların Türkmen Hükümdarlığı kurarak yeni bir coğrafyada yeşertilmiş olmuştur. Destan, Trapezunt (Trabzon) İmparatorluğu'nun, *Gürcistan*'ın, Abhaz ülkelerinin kafirlerine karşı savaşan kahramanların eserlerinden yararlanılan hikayelerle zenginleştirilmiştir (Boratav, 2012: 91). Pertev Naili Boratav'ın tespitleri değerlidir. Burada görülen Dede Korkut tarihinin, dolayısıyla coğrafyasının iki ana tabakalı yapısı daha sonra birçok araştırmacı tarafından da dile getirilmiştir.

Abdülkadir İnan'ın dile getirdiğine göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki on iki hikaye eski Oğuz destanının on iki epizodudur; büyük Oğuz destanının kırıntılarından Akkoyunlu Oğuzlarında *Doğu Anadolu* ve *Azerbaycan*'da, 13. ve 14. yüzyıllarda eldeki son şeklini almış olmalıdır. Oğuz boylarının daha *Moğolistan*'da buldukları zaman *Korkut* adıyla bağlı Oğuz destanı oluşmuş olsa gerektir. Buret Moğollar'daki *Hurhut* oymağının adı Korkut'u anımsatmaktadır (İnan, 2016: 39). Buretler, veya Buryatlar, Moğolların büyük etnik gruplarından biridir. Günümüzde çoğunlukla *Baykal Gölü*'nün çevresinde yaşamaktadırlar. *Korkut*'un adında yer alan ve birçok farklı anlamları olan *Kor* ve *Kut* Türkçe'nin en eski sözcükleri arasındadır. Türk, Moğol, Tunguz ve daha geniş anlamda Kore, Japon dillerinin, az veya çok, yakınlığı ve aralarındaki ilişkiler birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir.

Aleksandr Yureviç Yakubovskiy, Dede Korkut'taki örf ve adetlerle inanışların, İslamiyete karşın korunduğunu, hikayelerin 11. yüzyılın yarısına değil, daha eski devirlere, Oğuzların *Sır Derya-Yedisu*'da yaşadıkları zamanlara ait olabileceğini dile getirmiştir. Yakubovskiy ayrıca

hikayelerde, Oğuzların daha eski devirlerdeki tarihi hakkında birçok olay bulunduğunu, hikayelerin bir kısmının konu bakımından *Orta Asya*'da oluşmuş olduğunu, sonrasında *Kafkasya* ötesinde Korkut Kitabı'na girdiğini belirtmiştir (Yakubovskiy'den aktaran Gökyay, 1973: LII). Aleksandr Yureviç Yakubovskiy'in buradaki tespitleri değerlidir. Özellikle Dede Korkut'un tarihi-coğrafyası ile ilgili olarak Oğuzların *Yedisu*'da yaşadığından da bahsetmesi dikkat çekicidir.

Türk ve *Orta Asya* tarihinde, coğrafyasında *Yedisu* bölgesinin önemli bir yeri vardır. *Yedisu*, yani *Balkaş Gölü*'nün güneyi, *Tanrı Dağları*'na, *Aladağlar*'a uzanan coğrafya Batı Göktürklerinin-Türgişlerin doğudaki Tu-lu kollarının yaşadığı coğrafyadır. Bu bölge adını yedi akarsudan almaktadır. Oldukça verimli, yemyeşil, göçebe boylar için hayvancılığa çok elverişli bir coğrafyadır. Dede Korkut'ta bu coğrafyanın izleri vardır.

Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut'un coğrafyasıyla ilgili yerleri şöyle sınıflandırmıştır: a) İller: *Apkaz-ili* (Abhazy), *Azerbaycan*, *Başı Açuk*, *Ermenistan*, *Gürcistan*, *İç-Oğuz*, *Kafkasya*, *Kan Apkaza İli*, *Karun İli*, *Oğuz veya Oğuz illeri*, *Taş-Oğuz*, *Türkistan*. b) Şehirler: *Ağca-kale*, *Ahıska*, *Ak-hisar*, *Alınca*, *Avnik*, *Ayasofya*, *Bayburt*, *Berde*, *Cızığlar*, *Çeşme*, *Derbend* (Dervend), *Demürkapu Derbendi*, *Dereşam*, *Düzmürd*, *Gence*, *Hemid*, *Kapılar Dervendi*, *Kara Dervend*, *Merdin*, *Sancıda(n)*, *Sürmelü*, *Şam*, *Şirögüven*, *Tatyan kalesi*, *Tomanın kalesi*, *Trabzon*. c) Dağlar, Ormanlar ve Ovalar: *Ağlağan*, *Ak-kavak ve Ak-orman*, *Ak-saz*, *Ala Dağ*, *Dana sazı*, *Gökçe Dağ*, *Karacuk Dağı*, *Kara Dağ/Kara Dağlar*, *Kazılık Dağı*, *Pasın*, *Saru Saz*. ç) Nehirler, Göller ve Denizler: *Amut suyu*, *Aygır Gözler Suyu*, *Dereşam Suyu*, *Gökçe-deniz* (Gökçe-göl), *Karadeniz*, *Kara dere*, *Kara Dere ağzı*, *Umman Denizi*, *Uzun Bınar* (Gökyay, 1973: LXXXV-CVI). Orhan Şaik Gökyay'ın bu tespitleri oldukça değerlidir. Burada Dede Korkut'ta geçen coğrafi yer adları görülmektedir. Bunların bir kısmı destanın alt coğrafyasıyla, bir kısmı üst coğrafyasıyla ilgili yer adlarıdır. Bazıları ise aynı yerin (Ör. Demirkapı/Derbent) Dede Korkut'ta geçen farklı adlandırmalarıdır.

Muharrem Ergin, Dede Korkut Hikayeleri'nin Oğuzların anayurtları *Orta Asya*'da ortaya çıktığını nedenleriyle şöyle belirtmiştir: 1) Oğuzlar, hikayelerdeki coğrafi alana 12. yüzyıldan itibaren Selçuklularla birlikte gelmeye başlamışlardır. Bazı Oğuz boylarının asıl kütleleriyle *Doğu Anadolu*'ya ve *Yakın Doğu*'ya gelişleri ise İlhaneliler zamanında olmuştur. Akkoyunlular ile Karakoyunluların asıl kütleleri ve Salurlar bunların arasındadır. Oğuzların bu bölgeye gelişlerinin 12.-14. yüzyıllar arasında olduğu anlaşılmaktadır. 2) 12-13. yüzyıldan başlayarak *Yakın Doğu*'ya gelmiş olan Oğuzların eski adı Oğuz unutulmuş, bunun yerine Türkmen adı geçmiştir. Hikayelerde ise kavmin adı hep Oğuz olarak geçmektedir. 3) Hikayelerdeki düşman melik ve tekürlerinin adları hep Türkçe'dir. Buradaki olayların esasları Oğuzların kuzeyinde Türkler oturduğu zaman ortaya çıkan mücadelelere dayanmaktadır. 4) *Şecere-i Terakime*'de Kazan Bey'in *Sırderya* kuzeyindeki yerlerde, eski Oğuz ülkesinin kuzeyinde Peçeneklerle mücadelelerinin yansımaları vardır. 5) Farsça ve Türkçe *Oğuznamelerde* Korkut, eski Oğuz yurdunda yaşamış gösterilmiştir. 6) Korkut Ata'nın hatırası tarihi devirlerde olduğu gibi, bugün de *Hazar*'ın doğusundaki Türk ülkelerinde yaşamaktadır, oysa ki, *Doğu Anadolu* ve Azeri alanında unutulmuştur. 7) Dede Korkut'taki Oğuz ülkesi belirli değildir, hayalidir. *Kazılık taşı*, *Kara taş*, *Karaçuk*, *Türkistan* gibi adlar Oğuzların *Maveraünnehir*'deki yurtlarıyla ilgilidir. 8) Reşidüddin ve İbn Aybek'ten anlaşıldığına göre, bu hikayeler 13. yüzyılda teşekkül etmiş bulunuyordu. 9) Hikayelerdeki kişi adlarının çoğu müslüman adı değildir ve *kam* gibi şamanist unsurları taşımaktadır. Bu adların bir kısmı Oğuz boylarının adlarıdır ve kahramanların Oğuz boylarını temsil ettikleri anlaşılmaktadır. 10) Oğuz yaşamı, İç Oğuz-Taş Oğuz (Üç Ok-Boz Ok) taksimatı, 24 sancak beyliği teşkilatı hep *Oğuznamelerde*ki sistemle ilgili olup eski Oğuz yaşamına aittir. 11) Eserlerdeki islami cephe zayıftır, at eti yemek, şarap, kırmızı içmek gibi eski görenekler vardır. 12) Hikayelerde olduğu gibi, öteki *Oğuzname* rivayetlerinde de Dede Korkut hep peygamberler zamanına yakın gösterilmiştir. *Şecere-i Terakime*'de en geç Peygamberden 300 yıl sonra yaşadığı belirtilmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki, Dede Korkut Hikayeleri, aslında Oğuzların *Yakın Doğu*'ya gelmeden önceki yaşamlarına ait hatıralara dayanmakta olup, çok eski devirlerden beri gelen bu hatıraların, bazı olaylar etrafında toplanması ise 9.-11. yüzyıllarda

Oğuzların *Sırderya* kuzeyindeki yurtlarında geçen yaşamlarıyla ilgilidir. O dönemde Oğuzlar özellikle kuzey komşuları olan Peçenek ve Kıpçaklarla sürekli mücadelelerde bulunuyorlardı. Dede Korkut Hikayeleri'nin birer destan parçası olarak teşekkül tarzları da buna uygun görünmektedir. Hikayelerdeki türlü olaylar Oğuzların iptidai devirlerinde oluşmaya başlamış, sonra onların 9.-11. yüzyılda başlarından geçen büyük mücadeleler etrafında toplanmış, böylece destan haline gelmiştir. Bu destani hikayelerle batıya gelen Oğuzlar, *Doğu Anadolu*'da yaptıkları mücadelelerden bazı unsurları da bu destanlara katmışlar, esas Oğuz destanından ayrılan parçalar zamanla bağımsız hikayeler haline gelmiş ve sonunda bilinmeyen bir sanatkar eliyle destan devri bitmeden tespit edilmiştir. Hikayelerde birkaç devrin birden görünmesi de bundan ileri gelmiş olmalıdır (Ergin, 1989: 54-56). Muharrem Ergin bu tespitleri değerlidir ve Dede Korkut'un coğrafyasıyla, ayrıca Dede Korkut-*Oğuzname* bağlarıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir.

Faruk Sümer'in eserinde belirttiğine göre, Dede Korkut Destanları, 10. ve 11. yüzyıllarda *Sir-Derya* boylarında yaşayan *Oğuz Eli*'ne aittir. Destanların kahramanları da *Oğuz Eli*'nin beyleridir. Bu beylerin komşu Kıpçak beyleri ile savaşlarına ve kendi aralarındaki çekişmelere dair hatıralar onların torunları tarafından, en güçlü olasılıkla, 13. yüzyılın birinci yarısında, *Yakın Doğu*'ya getirilmiş, pek muhtemel olarak, burada destanlaşmış, 14. yüzyılın başlarında yazılmış ve *Oğuz-name* adı altında bir kitapta toplanmıştır. Bu *Oğuz-name*'nin ayrıntıları bakımından eldekinden oldukça farklı olup, hatıraları daha sadıkane bir şekilde yansıtıyordu. Ancak ne yazık ki bu *Oğuzname* bugüne kadar ele geçmemiştir. Dede Korkut Destanları'nın ana konusunu Oğuzlar'ın komşuları Kıpçaklar ile savaşları ve kendi aralarında yaptıkları kardeş kavgası oluşturmaktadır. Bunlar 2. ve 12. destanlarda anlatılır (Sümer, 1972: 420-421). Faruk Sümer'in bu tespitleri değerlidir. Günümüzde Dede Korkut'la ilgili birçok metin mevcut olsa da, aslında henüz ele geçmemiş, keşfedilmemiş çok sayıda Dede Korkut varyantı, *Oğuzname* de olsa gerektir. Bu durum birçok Türk destanı, hikayesi, efsanesi, sözlü kültür ürünü için de geçerlidir. Özellikle son birkaç yılda Dede Korkut'un yeni el yazmalarının keşfi (Türkmen Sahra/Günbed, Ankara, Bursa), gelecekte bulunacak yeni el yazmalarını da haber vermektedir. Bütün bunlar gelecekte yapılacak olan Dede Korkut araştırmalarına katkı sağlayacak, yeni bakış açıları getirecek, destanın ve diğer destanlarla, anlatılarla olan bağlarını daha çok gün yüzüne çıkaracaktır.

Ata Rahmanov'un Korkut Ata'nın Türkmen varyantını kendisinden derlediği Gurbangılıç Çakanoğlu'na göre, eski Türkmenlerin (Oğuzların) 24 boyu, yerleştikleri bölgeye göre İç Oğuz ve Daş Oğuz olmak üzere iki büyük gruba bölünmüş, *Sırderya* ile *Amuderya* arasında yerleşen İç Oğuzlara Salır Gazan hanlık etmiş, *Amuderya*'nın güneybatı tarafında ve *Sırderya*'nın kuzeybatı tarafında yerleşen Dış Oğuzlara Salır Gazan'ın dayısı Oraz hanlık etmiş. Daş Oğuz ise ikiye bölünmüş, *Amuderya*'nın ilerisinde, güneybatısındakine Altkı Daş Oğuz, *Sırderya*'nın arkasında kuzeydoğudakine Arkakı Daş Oğuz denmiştir (Rahmanov, 1988: 6'dan aktaran Erdem, 1998: 177). Buradan Dede Korkut'un *Türkmenistan* varyantındaki coğrafyanın da, Türkmen kabilelerinin göçlerine paralel bir şekilde, mahallileştiği, yerleştiği anlaşılmaktadır. *Türkmenistan* varyantının üst coğrafyasında da yine *Orta Asya* coğrafyasının olduğu görülmektedir.

Şamil Allahverdi Cemşidov'un eserinde kaydettiğine göre, Dede Korkut'taki kahramanların en sık birleştikleri arazi, *Mil-Mugan*, *Kür-Aras* ayrımları sahasındaki kışlaklardan; *Derbend*, *Altuntaht*, *Aladağ* sahalarındaki yaylaklardan ve bütün *Güney Azerbaycan*'dan oluşmaktadır. Ayrı ayrı boylarda, destanlardaki ünlü kahramanların eski *Arran* ve *Azerbaycan* topraklarının çeşitli yerlerinde, kendi kavim-kabileleriyle yerleştikleri ve merkeze tabi olan, ayrı hakimiyet sahalarının bulunduğu görülmektedir. Aruz Koca'nın Dış Oğuz'da, Begil'in kuzeyde, Kara Göne'nin batıda *Kara tepe* ağzında, Deli Dünder'in *Derbend*'de, Uşun Koca'nın *Dereşam*'da hakim olmaları bunu göstermektedir. İster kışlak ve yaylaktan oluşan bu merkez ve isterse de ona tabi olan bu vilayetler, Dede Korkut Kitabı'ndaki *Oğuz Eli*'nin meskun olduğu sınırlı daire değildir. Dede Korkut kahramanlarının koruduğu *Azerbaycan Oğuz Elleri*nin coğrafi dairesi, *Azerbaycan*'ın tarihi kaynaklarda kaydedilen eski sınırlarına tamamiyle uygundur. Halen *Azerbaycan Cumhuriyeti* topraklarına, ayrıca *Dağıstan* topraklarına dahil olan *Derbend*'den,

Ermenistan'da daha çok Azerilerin yaşadığı Gökçe mahalline kadar ve Güney Azerbaycan'da Tebriz, Hoy gibi yerlerde, Dede Korkut kahramanlarının adlarıyla ilgili yüzlerce yer adı, rivayet, alametler görülmektedir. Şeki, Zağatala topraklarında İç Öz ve Daş (Dış) Öz, Daş Dehne, Karabağ'da Daş Burnu, Daş Ark, Karaçuk Dağı ve Karaçuk Çoban hakkında birçok rivayet, Fuzuli ve Gutgaşen Reyonlarında Oğuz kabristanlığı, Derbend'de Dede Korkut'un, Tebriz ve Urmîye'de Kazan Han'ın ve Burla Hatun'un kabirleri ve onlar hakkında söylenen ilgi çekici rivayetler vardır (Cemşidov, 1990: 42-43).

Alkey Margulan'a göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlarda geçen yer adlarından Kazakistan topraklarında görülenleri şunlardır: Arku Beli (Arka), Ala Dağ (Alatav), Altı Ağaç (Altağaş), Kazılık, Karaçuk (Karaşık, Karatav). Korkut Destanları ile efsanelerinden, yani Oğuzlardan miras kalan, Ebülгази'nin de belirttiği gibi, Oğuz, Kıpçak ve Kanlıların birlikte yaşadığı yerler şunlardır: Korkut Gölü (Turgay'da), Ögiztav (Atasu boyunda), Ögiz Julgası (Ökiz çayı), Tas Ögiz (Dış Oğuz), Barşın Gölü (Turgay'da, Atbasar'da), Arka (Arku), Ultav, Kişitav, Ortav (Ortağ), Kertav, Kuttı Kıya (Ortav'ın bir zirvesi), Borsaktın Kumu, Karakum, Sirdariya Suyu, Aral, Hazar Denizi, Kazıgurt Dağı, Kuttı Kıya, Talas, Şu (Çu) Irmağı, Mangıstav'da Jayık Suvi (Yayık Çayı) ... (Margulan, 2000: 143-145). Bu yer adlarından da anlaşılacağı üzere, tarihi süreçte İskit/Saka, Batı Hun, Kanglı, Usun, Batı Gök-Türk, Türgiş, Oğuz gibi Türk topluluklarının yaşadığı Kazakistan ve Kırgızistan bölgesi Dede Korkut'un alt coğrafyasında önemli bir yere sahiptir. Bu coğrafyadaki birçok yer adı Dede Korkut'la, Türk destanlarıyla, sözlü kültür ürünleriyle ilgilidir. Birçok yer adıyla ilgili efsaneler de vardır. Halk, dilden dile aktardığı anlatılarıyla da yaşadığı coğrafyayı kendisine yurt yapmış, destanlarına, efsanelerine, sözlü kültür ürünlerine de işlemiştir.

Zeynep Korkmaz'a göre, Dede Korkut Kitabı, göçebe Oğuz boylarının bir hanlık düzeni içinde 9.-11. yüzyıldan 15. yüzyıla, Sirderya boylarından Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a kadar uzanan mücadele ve yaşayışlarının bir ifadesidir (Korkmaz, 2004: 101).

Üçler Bulduk'a göre, Dede Korkut'ta Oğuz veya Oğuz Eli olarak açıklanan siyasi teşekküle sahip ülkenin iki coğrafi alanı mevcuttur. Dede Korkut'ta adı geçen coğrafi bölgelerin bir kısmı, eserin yazıya geçirildiği bölgelerde mevcut iken, bir kısmı ise bu bölgelerde yoktur veya bazı yer adlarının değişik mekanlarda ortak olarak kullanıldığı görülür. Bu ikilik, destanların teşekkül ve yazılış tarihleri arasındaki uzun zaman ve mesafe farkından kaynaklanmaktadır. Destanın ilk mekanı genel anlamda Orta Asya'dır ki, destanlar, 10.-11. yüzyıllar arasında Sir Derya'dan Mangışlak'a kadar uzanan bölgelere ait tarihi izler taşımaktadır. Destanın ikinci coğrafyası ise Doğu Anadolu'nun kuzeyi, Azerbaycan, daha geniş bir ifadeyle Kafkaslar sahasıdır. Menşee olarak Orta Asya ile ilgili olan ancak farklı Türk coğrafyasında aynı adla hatıraları anılan yer adları bu konularda ipuçları verebilmektedir (Bulduk, 1996: 249).

Ali Duymaz'ın eserinde belirttiğine göre, Şecere-i Terakime, Salur Kazan'ı ve çevresindeki olayları Orta Asya coğrafyasına bağlamaktadır. Eserdeki olaylar, Sir Derya'nın kuzeyinde meydana gelmiştir, mücadele de Oğuzlar ile Peçenekler arasında görünmektedir. Ali Duymaz, Dede Korkut'un tarihi coğrafyası ile ilgili olarak Orhan Şaik Gökyay'ın görüşlerine katılmakta, Salur Kazan hakkındaki bilgi ve rivayetlerin de bu görüşe götürdüğünü söylemektedir. Ali Duymaz'a göre, ancak Salur Kazan'da ilk tarihi tabaka, dolayısıyla Orta Asya coğrafyası daha ağır basmaktadır. Nitekim Türkmen rivayetleri ve Kıpçak destanları o devrin, Oğuz-Peçenek veya Oğuz-Kanglı Kıpçak mücadelesinin izlerini büyük oranda yansıtmaktadır. Tarihle ilgili ilk rivayetler 9.-10. yüzyıldan, Hazar ile Aral arasındaki coğrafyada, kuzeylerinde bulunan Peçeneklerle Oğuzların mücadelesinden izler taşımaktadır. Daha sonra ise Hazar'ın kuzeybatısındaki Mangışlak ve çevresindeki mücadelelerle Azerbaycan ve Anadolu'daki mücadeleler ozanlar tarafından dahil edilmiştir (Duymaz, 1997: 21, 38). Ali Duymaz'ın tespitleri değerlidir. Orta Asya'da ortaya çıkan destan, yine aynı coğrafyada yayılmış, Oğuzların/Türkmenlerin göçleriyle birlikte, Hazar'ın doğu kıyısındaki büyük bir yarımada olan ve günümüzde Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Mangışlak da bu coğrafyaya dahil olmuştur. Mangışlak, Türkmenistan varyantında da geçmektedir. Bu varyanta göre, aralarındaki

bir çekişme nedeniyle Oğuzların bir kısmı *Mangışlak*'a göç etmiştir. Böylece destan, Türklerin/Oğuzların bir kısmının tarihi süreç içerisinde *Mangışlak*'a göç etmesi olayına da yer vermiştir.

Melek Erdem'in çalışmasında dile getirdiğine göre, Dede Korkut'ta, aslında çok eski devirlerde gerçekleşmiş olan bazı olaylardaki hususların 9.-11. yüzyıllar arasında Oğuzların *Sirderya* kuzeyindeki yurtlarında geçen yaşamlarına adapte edildiği, daha sonra gerçekleşmiş bazı olaylar etrafında toplanmış olduğu anlaşılmaktadır. 9.-11. yüzyıllar arasında Oğuzların özellikle kuzey komşuları olan Peçenekler ve Kıpçaklarla mücadeleleri bilinmektedir. Oğuzlar *Anadolu*'ya gelirken, *Doğu Anadolu* ve *Azerbaycan* bölgesinde yaptıkları mücadelelerden bazı unsurları da bu destanlara katmışlardır ki, benzer durum *Türkmenistan* varyantında da görülmekte ve önceden meydana gelmiş olayların daha yakın tarihte bu sahada meydana gelen olaylara adapte edildiği anlaşılmaktadır. *Türkmenistan* varyantında Oğuzların yaşadıkları sahanın çok geniş bir bölgeyi içine aldığı görülmektedir; *Sirderya* boylarından batıya, *Maveraünnehir*'i de içine alarak *Hazar Denizi*'ne kadar uzanmaktadır. Kuzeyde *Hazar Denizi*'nin kuzeybatısında buraya dökülen *Yayık Irmağı*'nın kaynağındaki *Ural Dağları*'na kadar uzanmakta, güneyde *Amu Derya*'nın aşağı boylarından güneybatıya, *Murgap* ve *Tecen* ırmaklarını geçerek *Hazar*'ın güneyine dökülen *Etrek Irmağı*'na kadar geniş bir saha çizilmektedir. Böylece Oğuzların *Orta Asya*'da, *Kazakistan*'da, *Sirderya* boyları, *Ural Dağları*'nın güneybatısı ve bugünkü *Türkmenistan* sahasını da içeren, *Hazar Denizi*'ne, *Tecen*, *Murgap*, *Etrek* ırmaklarına kadar giden bir sahada yer aldıkları anlaşılmaktadır (Erdem, 2005: 177). Melek Erdem'in burada verdiği bilgiler, ayrıntılı coğrafi tasvir oldukça değerlidir. Buradaki coğrafya, *Sir Derya* Oğuzları'nın yayıldığı yerlerdir.

Türkmenistan varyantındaki *Etrek*, günümüzde *Türkmenistan-İran* sınır bölgesinde yer alan *Etrek Nehri*'dir. Destanın Oğuzların/Türkmenlerin tarihi süreç içerisinde göçlerine paralel bir şekilde mahallileştiği, yeni yer adlarının da destana dahil olduğu görülmektedir. *Türkmenistan* varyantında geçen *Ural Dağları*, *Hazar Denizi*'nin kuzeyindeki bölgelerden başlayan, *Kuzey Buz Denizi*'ne kadar uzanan oldukça uzun bir dağ sistemidir. *Avrupa* ve *Asya* kıtaları arasında doğal bir sınır olarak kabul edilmektedir. Bu bölgenin doğusu ve batısı geniş *Avrasya* coğrafyasını içermektedir. *Urallar*'ın güney etekleri *Sir Derya* Oğuzlarının yurtlarından biriydi. *Türkmenistan* varyantındaki coğrafyanın *Hazar Denizi*'nin en güneyinden en kuzeyine, oradan *Ural Dağları*'na kadar geniş bir coğrafyayı içerdiği görülmektedir. Dede Korkut Destanları'nın *Orta Asya*'da ortaya çıktığını göstermektedir.

Cevat Heyet'in söylediğine göre, Dede Korkut'taki olayların yerlerine bakıldığında, *Gence*, *Berde*, *Alınca galası*, *Göyce Gölü*, *Derşam*, *Gapılı Gara Derbend*, *Sürmeli*, *Ağca gala*, *Trabzon*, *Bayburd*, *Mardin* yer adları olarak geçmektedir. Oğuzların komşuları da Gürcüler, Ermeni ve *Trabzon* Rumlarıdır. *Bayburd*, *Trabzon*, *Mardin* kafirlerin diyarıdır. Dede Korkut Destanları, Müslüman Oğuzlara ait olmakla birlikte kökü Türklerin İslamiyeti kabulünden önceki devire aittir. Ancak destanlar *Azerbaycan*'da ve kısmen de *Doğu Anadolu*'da meydana gelen olaylarla son şeklini almıştır. Bu da tarihi gerçekler ve dil özellikleri göz önünde bulundurulursa, 11.-12. yüzyıllarda oluştuğunu göstermektedir (Heyet, 2004: 78-81).

Tofik Hacıyev'in eserinde söylediğine göre, Dede Korkut'taki coğrafya konusunda, bazen obraz gibi yer adları (Türkistanın direği, Karacugun aslanı, Emet suyunun kaplanı teşbihleri), bazen de Oğuz yiğitlerinin akın yaptığı yerler (*Bayburd*, *Düzmürd*, *Onik* (Avnik), *Pasin kaleleri*) geçmektedir. *Karacuk*'un *Sir-Derya* sahilinde dağ adı olduğu söylenmekte olsa da, aynı adı taşıyan *Azerbaycan*'da da dağ vardır. Emet suyunun Dicle olduğu dile getirilse de, bazıları bunu *Amit* soyu, *Ümmet* soyu vb. olarak söylemektedir. *Bayburd*, *Trabzon*, *Onik* (Avnik), *Rum* vs. toponimlerine göre mesken Türkiye'de kabul edilirse, özünü yansıtmaz, çünkü Oğuzlar bu yerlere ancak akın veya ticaret amacıyla gitmişlerdir (Hacıyev, 1999: 8).

Bayram Durbilmez'in bahsettiğine göre, günümüzde *Türkiye*, *Azerbaycan*, *Türkmenistan*, *Kazakistan*, *Güney Azerbaycan* (İran), *Irak*, *Suriye*, *Balkan* Türkleri, Korkut Ata'yı kendi öz ataları ve Dede Korkut Hikayeleri'ni de kendi tarihi mirasları olarak kabul etmektedirler.

Kazakistan'da, kopuz çalan, beste yapan, insan üstü akla sahip, kam/şaman, sihirbaz, geleceği bilen bahşi, hastalıkları iyileştiren hekim, devlet yöneticilerine sadrazamlık yapmış bilge bir kişi sayılan Korkut Ata'nın 7.-8. yüzyıllarda *Sirderya* kıyısında yaşadığı söylenmektedir (Durbilmez, 2003: 219-220).

Ümral Kırman'a göre, Dede Korkut anlatılarında, Oğuzların kendi yurtlarının bulunduğu yerler coğrafik adlarıyla ve özel yer adlarıyla çok fazla anılmayıp, bu şekilde anılan yerler daha çok düşmanın bulunduğu yerler, kaleler ya da bezirganların kervanların geçtiği yerlerdir. Düşmanlar daha çok kalelerde, köşklere, hisarlarla çevrili kentlerde oturan yerleşik düzene geçmiş kalabalık topluluklardır. Oğuz yiğitlerini, beylerini tutsak alıp on yıllarca hapsederler; oysa ki Oğuzlarda böyle bir şey yoktur, öldürürler ya da ölümcül olarak yaralarlar. Dede Korkut'taki olaylar daha çok açık ve geniş doğaya ait mekanlarda geçmektedir, bu durum, Oğuzların göçebe bir millet olmalarıyla ilgili olabileceği gibi, savaş, av, akın, göç sahneleri için de kurgusal olarak zaten böyle alanlara ihtiyaç vardır (Kırman, 2004: 230).

Saadettin Gömeç, Dede Korkut'un Türk tarihi ve kültürünün vazgeçilmez kaynakları arasında olduğunu dile getirerek hikayeler içinde değişik Türk kabilelerine ait bilgilere rastlanıldığını, ama yine de özellikle Oğuzların hem *Hazar*'ın doğusunda, hem de batısındaki yurtlarında başlarından geçen olayların söz konusu olduğunu belirtmiştir. Saadettin Gömeç'e göre, Dede Korkut'ta İslam öncesi ile İslami döneme ait izlere rastlanması, destanın oluşumunun eski Türk yurtlarında, *Hazar*'ın doğusundaki coğrafyada, eski devirlerde oluştuğunu gösteren önemli kanıttır. Örf ve adetlerin büyük bir kısmı ile adların arkaikliği buna işaretler. Oğuzların Kıpçak, Peçenek vs. gibi Türk uruglarıyla yaptıkları mücadelelere bakıldığında, muhtemelen *Azerbaycan* ve *Anadolu* topraklarına gelmeden önceki bir devreye ait hususlar göze çarpmaktadır. Batıya göç etmeleriyle birlikte ön plana çıkan kabile ise Ak Koyunlular'dır, destanın yazıya geçirildiği yerin Ak Koyunlu, Kara Koyunlu, Osmanlı sahası olduğunun ipucudur (Gömeç, 2010: 217-218).

Fuzuli Bayat'ın eserinde yazdığına göre, Dede Korkut'ta Oğuz makromekânı ayrı ayrı mikromekânlardan; Kazan Han'ın yurdu, Baybura'nın ili, Banu Çiçek'in yurdu, Büğdüz Emen'in mekânı, Alp Aruz'un yaşadığı yer vs. oluşmuştur ve bu yurtlar makromekânda aynı şartlardadır. Düşmanların yurdu ise bütünlükten uzak kaotik bir görüntü oluşturmaktadır. Oğuz mekânı bir bütünlük oluşturduğu gibi, zamanda da ara yoktur, olaylar bir mikromekândan diğerine geçer, böylece zaman bütünlüğü oluşur. Ozan, olayları kaldığı yerden başlatarak zamandaki ara boşluğunu giderir. Dede Korkut'ta mekân iç-dış, merkez-çevre, kutsal-profan gibi ikili zıtlıklar halindedir; Oğuzlar içte, merkezde, kutsal mekânda yerleşmişlerdir; düşmanlar ise dışta, çevrede, profan mekânda yerleşmişlerdir. Anlatıcıya göre iç-dış zıtlığında, hak, adalet, doğruluk, düzen, Oğuzlara atfedilmiş olan birinci mekânda yer almaktadır. Zaman, her iki mekânda aynı anda hareket etmez; mekânın birinde dinamikse, diğerinde durağandır. Ozan, düzensiz hareketten kaçmak için zamanı ayrı ayrı kesiklere bölmüştür. Ancak düşman mekânındaki durağanlığın özünde de Oğuz mekânı için bir korku, tehlike hissedilmektedir, düşman mekânı ve zamanı her an aktifleşebilir, bu aktifleşmenin nedeni kahramanların yer değiştirmesidir (Bayat, 2016: 110-112).

Metin Ekici'nin eserinde dediğine göre, *Türkistan/Türkmen Sahra* yazmasında, soylamalarda bölge, kent ve illerden bahsedilip adeta Dede Korkut coğrafyası çizilmekte, *Kazakistan*'ın Mangışlak bölgesinden *Kafkasya*, *Rumeli*, *Mısır*'a kadar uzanan coğrafya tanıtılmakta ve bazı kentler kültürel hafızadaki unsurlarıyla açıklanmaktadır ki, bu durum da Oğuz boylarının tarih boyunca doğudan batıya yaşadıkları coğrafyanın genişliğini göstermektedir (Ekici, 2019: 23).

Pervin Ağaçanzade'nin çalışmasında belirttiğine göre, *Azerbaycan*'ın *Gence*, *Berde*, *Derbend*, *Şurur*, *Rudelinçe*, *Kale-i Elince Dere*, *Şam*, *Göyceğöl* gibi köy ve bölgelerinin adları ve diğer yer adları Dede Korkut Kitabı'nda birçok kez tekrar edilmiştir. Destanların kahramanları Ermeniler, Gürcüler, Abhazlar, Taleşlerle komşudurlar (Ağaçanzade, 2011: 227).

Ali Öztürk'ün eserinde kaydettiğine göre, Dede Korkut Destanları'nda asıl temel coğrafyayı *Türkistan* illeri oluşturmaktadır. Bu birinci tabakada destanlar tarihi kaynaklarını yaşamışlardır. *Oğuz Kağan Destanı* ile Dede Korkut Destanları bu coğrafyada birbirlerine yaklaşmaktadır. Her iki destan arasında gerek budun gerekse boy ve kişiler arasında yaklaşımlar veya aynı etnik yapıda birleşmeler vardır. Türklüğün beşiği olan *Türkistan*'da iç çekişmeler sonucu olarak batıya göç eden Oğuzların *Türkistan*'daki yaşantılarına dayalı olarak ilk çekirdekleri *Türkistan*'da kurulan destanları, bu coğrafya içinde ve geleneklere bağlı kalarak eski tarihi yapı üzerinde, *Azerbaycan* yöresinde, akıp giden zaman içinde, gerek coğrafyadan gerekse bölgenin tarihinden yeni unsur ve motifler alarak, son şekillerini almışlardır. Dede Korkut'ta, *Türkistan* coğrafyası üzerinde ve özellikle destanların yeniden kuruluş devresi olan Akkoyunlular sahası denilebilecek ikinci bir coğrafya tabakası, *Azerbaycan* ve *Doğu Anadolu* yöresi görülmektedir. Bu coğrafya destanlarda genel olarak düşman ülkelerini oluşturmaktadır. Oğuz alplarının kendi illerinden düşman üzerine vardıklarında bu coğrafya üzerinde yer alan illerden bahsedilmektedir. Düşmanla yapılan savaşlar, düşmanla yapılan karşılaşmalar veya akınlar ikinci coğrafya tabakası denilebilecek ülkeleri oluşturmaktadır. Bu ülkelerin sınırları kesin olmamakla birlikte geniş bir sahadır. Doğuda *İran*'ın *Elbruz Dağları*, *Kafkasya*, *Trabzon*, *Mardin*, *Erzurum*'un doğu kısımlarını sınırlayan coğrafya içinde, *Kara Tav* (Kara Dağ), *Karacuk Tav* (Karacuk Dağ), *Ala Tav* (Ala Dağ) gibi *Orta Asya*'da da mevcut dağ isimlerinin yanı sıra yerleri bilinmeyen daha başka dağ ve bölge adları da vardır (Öztürk, 2012: 293-294).

Ramiz Asker'in kaydettiğine göre, Dede Korkut destanı, 1300 yıl önce *Anadolu*, *Azerbaycan* ve *Orta Asya*'da meydana gelen olayları kapsamaktadır ve tarihi, aynı zamanda destani bir kimlik taşımaktadır (Asker ve Asker, 2017: 3).

Aysuda Şahin'in söylediğine göre, Dede Korkut Hikayeleri'ndeki mekanlar atlı göçebe kültürün etkisiyle değişiklik göstermektedir. Oğuz yurdunda başlayan hikayelerin; yüksek bir dağda avdayken (Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu) veya uzak bir kalede tutsak tutulurken (Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy) ya da ziyafet verilen otağlarda (Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy), kahramanların o anki ruhsal durumlarına göre kapalı-dar veya açık-geniş mekanlarda geçmekte olduğu görülmektedir (Şahin, A., 2017: 299).

Veysel Şahin'e göre, Dede Korkut'un coğrafyası olarak adlandırılabilir yerler hikayelerde olayların geçtiği, kişilerin içerisinde bulunduğu yerler savaşların ya da avların yapıldığı mekanlardır. Hikayeler çevresel mekan açısından geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır (Şahin, V., 2017: 41-42).

Ayten Ahmedova'ya göre, Dede Korkut Destanı Türklerin yaşadığı bütün topraklarda; *Altaylar*'dan *İrak*'a, *Demirkapı Derbent*'ten *Diyarbakır* civarına ve *Mardin*'e, *Hazar Denizi*'nden *Karadeniz* sahillerindeki *Abaz* ellerine ve *Trabzon*'a kadar geniş bir alana yayılmıştır. Dede Korkut Kitabı'ndaki boylar herşeyden önce yayıldığı geniş alanda tek dilde, Türk dilinde konuşan bir ulusun kahramanlık destanıdır. Dede Korkut Kitabı'nda Türk halklarının yayıldığı arazi adları, *Kafkasya* ile özellikle de *Azerbaycan*'la ilgilidir. *Azerbaycan* ile ilgili yer adları; *Derbent*, *Gence*, *Berde*, *Elince Nehri*, *Elince Kalesi*, *Dereşam*, *Göyce Gölü* gibi yerlerin adları destanda sıkça geçmektedir (Ahmedova, 2018: 22).

Tuğba Akkoyun Koç'un belirttiğine göre, Dede Korkut'ta, yaylak ve kışlak olarak iki ayrı yerde oturan toplumun dilinde, iklimin tipini aşağı yukarı belirleyen unsurlar vardır. Karasal iklimin hakim olduğu yerlerde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Denize ulaşmaları "*yedi gün yedi gece*" gibi uzun yolculuk süreleriyle anlatılmaktadır. İklimle ilgili olarak "*tuman*, *samur cübbe*, *(kara) pusarik*, *püki*, *sam yelleri*, *yel*, *tolu*, *kışda yazda karı erimeyen Kazılık Tağı*, *(agca) kar*, *yağmur*, *sovuk al-*" gibi sözcükler kullanılmıştır. Sis, pus, tipi, serin hava Oğuz yurdunda hakim görünmektedir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'dan anlaşıldığına göre de zaman içinde çok çetin kış koşullarının hakim olduğu ve can kaybına neden olduğu söylenebilir (Akkoyun Koç, 2020: 216).

Türk destanlarında ve Dede Korkut'ta halkın, Oğuzların, kahramanların yaşadığı, coğrafyanın bir unsuru olan iklim konusu üzerinde az çalışılmış alanlardan biridir. Oysaki bu konu önemlidir. Başta destanlar olmak üzere sözlü kültür ürünleri insan ürünüdür, insan odaklıdır. Anlatıların tam olarak anlaşılabilmesi için sözlü kültür ürünlerindeki kişilerin, karakterlerin, tiplerin içerisinde yaşadığı coğrafya ve iklimin açık bir şekilde ortaya konulması, bilinmesi gerekir. Çünkü bunlar gerçek hayatta olduğu gibi, sözlü kültür ürünlerinde de, insanı, düşüncelerini, davranışlarını etkilemekte, şekillendirmektedir. Dede Korkut Oğuzlarının, kahramanlarının birçok hareketlerinin, davranışlarının altyapısında da aslında coğrafya ve iklim etkili olmuştur. Coğrafya ve iklim insanların düşüncelerini, davranışlarını, giyim-kuşamlarını, yiyecek içeceklerini, barınma şekillerini, toplumsal düzenlerini, inanışlarını, gelenek ve göreneklerini etkilemiş, bu durum destanlara ve Dede Korkut'a yansımıştır.

Günümüzdeki öykülerde, romanlarda, edebiyat-kültür-sanat ürünlerinde mekanlar çoğunlukla; evler, kentler, binalar, çeşitli kurum ve kuruluşlara ait yapılar, sokaklar-caddeler, yeme-içme yerleri, parklar vs. yerlerdir. Destanlar, özellikle de Türk destanlarında mekanlar ise genellikle çadır evler, obalar, kaleler, dağlar, ırmaklar, göller, denizler, ormanlar, bozkırlar, yani doğadır. Bu doğa ise genellikle belli bir coğrafyayı içermektedir. Mekan ile coğrafya çoğu kez iç içe geçmiştir. Çünkü destanlar, özellikle eski Türk destanları, doğa ile içli dışlı yaşayan, doğanın insan yaşamında önemli bir yere sahip olduğu eski devirlerin ürünüdürler. Bu nedenle gerek Türk destanlarında gerekse Dede Korkut'ta mekan olarak doğanın önemli bir yer vardır ve coğrafya ile mekan iç içe geçmiştir.

Coğrafyanın bir unsuru olarak nüfus; Türk tarihinde, kültüründe, destanlarında nüfus konusu üzerinde az çalışılmış alanlardan biridir. Dünya nüfusu M.Ö. birkaç binli yıllarda yalnızca birkaç milyondur. Zamanla her ne kadar nüfus artışı görülmüşse de bir-iki asır öncesine kadar dünya nüfusu birkaç yüz milyonu geçmiyordu. Dünya nüfusunun milyar ile ifade edilmesi yalnızca son bir-iki asırda olmuştur. Dünya nüfusunun büyük bir artış göstermesi yüzbinlerce yıllık bütün insanlık tarihinde bir ilktir. O dönemlerde kentleşme oldukça azdı. Eski devirlerin en büyük kentleri bile günümüzün ilçelerinden daha az nüfusa sahipti, en büyük ülkeleri bile günümüzün büyük kentlerinden daha az nüfusa sahipti. Günümüzde yalnızca İstanbul'un nüfusu bile, Orta Çağ'da aynı zamanda yaşamış bütün Türklerin nüfusundan çok daha fazladır. Batıda Karadeniz'den doğuda Kuzey Çin'e kadar uzanan Gök-Türk Devleti'nin nüfusu yalnızca birkaç milyondur. En parlak devrinde Gök-Türk ordusu birkaç yüz bin kişiden oluşuyordu. Bu nüfusun da büyük bir kısmı göçebe olarak seyrek nüfuslu arazilerde dağılmış bir şekilde, bir kısmı ise kentlerde bir arada yaşıyordu. Dede Korkut Coğrafyası'nı ve onun bir unsuru olarak nüfus konusunu değerlendirirken bu hususları göz önünde bulundurmak gereklidir.

Günümüzde Orta Asya'da, Dede Korkut Destanları'nın coğrafi adlarını koruyan en önemli bölgelerden biri Kazakistan-Kırgızistan sınırına yakın Talas bölgesi ve Kazakistan-Özbekistan sınırına yakın Çimkent-Taşkent bölgesidir: Talas bölgesinde, Karadağlar, Kırgız Aladağları, Talas Aladağları, Talas Irmağı, Taraz ve Talas kentleri, çok sayıda Karadağ adını taşıyan yerleşim yerleri, Karasay, Kara Koyun, Kara Buura adlı ırmak kolları, Ming-Bulak (Bin-Bulak), Karasaz, Keng-Aral, Kara Suu, Kara Oy adlı yerleşim yerleri, Kara Buura geçidi gibi, Dede Korkut Destanları ve Batı Göktürkleri-Türgişler'in tarihi hatıralarının izlerini taşıyan veya taşıyabilecek olan coğrafi yerler vardır; Çimkent-Taşkent bölgesinde, Kazakistan'da, Kazgurt Dağı, Kazgurt ve Kazıgurt adlı yerleşim yerleri, Arus Irmağı, Kazakistan-Özbekistan sınırında Minbulak (Binbulak) Dağı, Özbekistan'da, Çirçik ve Karasu ırmakları, Taşkent'in yakınında Salar ve Çirçik adlı yerleşim bölgeleri vardır (Eyüboğlu, 2023b: 120).

Dede Korkut Destanları incelendiğinde; varyantlarına, anlatılara bakıldığında; adı geçen kişilere, özelliklerine, halka, hayvan ve bitkilere, canlılara, doğaya, yiyecek-içeceklere, giyim-kuşama, dile, kültüre, sanata, ekonomiye, sosyal ilişkilere, inanışlara, gelenek ve göreneklere bakıldığında; belirli veya belirsiz olarak arka fonda ve temelde Orta Asya coğrafyası görülmektedir; Tanrı Dağları, Altaylar, Sir Derya boyları, geniş bozkırlar, heybetli dağlar, coşkulu ırmaklar görülmektedir. Dede Korkut Destanları'nın ortaya çıktığı coğrafya açık bir

şekilde *Orta Asya/Avrasya*'dır, eski Türklerin yaşadıkları coğrafyadır, Türklerin anayurdudur. Türklerin en parlak dönemlerini yaşatan hükümdarların, alpların, kahramanların hatıraları, dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılarak; bazıları daha önceden anlatılagelen mitlere, efsanelere eklenmiş; bazıları yeni destanlar olarak usta ozanlarca üretilmiş; bazıları sözlü tarihten destanlaşmış; işlenmiş; sonuçta halk arasında yaşatılmıştır. Dede Korkut'ta adları geçen; *Aladağlar*, *Tanrı Dağları*'nın eski adıdır, bir uzantısıdır; *Karadağlar*, *Sir Derya* boylarında uzanmaktadır; *Tana Sazı*, *Don Irmağı*'dır; *Gökçe Deniz*, *Balkaş Gölü*'dür; *Şirögüven*, *Sir Derya*'dır; *Derbent* ve *Demirkapı*, Batı Gök-Türkleri'nin *Hazar Denizi* ve *İran* bölgesindeki tarihi sınırlarıdır. *Gürcistan*, tarihi *Garcistan* bölgesidir. Yazılı kaynakları fazla olmayan ancak sözlü geleneği çok gelişmiş halk, atalarının anlatılarını dilden dile, kuşaktan kuşağa, ozandan ozana aktararak yaşatmış, destanlaştırmış ve ortaya kökünü tarihten alan, zamanla halkın değerleriyle bütünleşen, eski mitlerle ve efsanelerle harmanlanan, tarihi özellikleri azalarak, edebi özellikleri artarak destanlaşan, hikayeleşen, masallaşan, efsaneleşen Dede Korkut Destanları ortaya çıkmıştır. Dede Korkut Destanları'nın ortaya çıktığı ve yaşandığı tarihi coğrafya, *Orta Asya*'dır, geniş *Avrasya* coğrafyasıdır, kısaca; "*Tanrı Dağları*, *Sir Derya-Talas-Çu-İli kıyıları*, *Hazar-Aral-Balkaş-Baykal gölleri*, *Altaylar-Ötüken*, *Karadeniz'den-Kafkasya'dan-Hazar'dan Gobi'ye-Sarı Irmak'a uzanan geniş coğrafya*, *yemyeşil alanlar*, *upuzun ırmaklar*, *uçsuz bucaksız bozkırlardır.*"

Dede Korkut'un tarihi coğrafyasının *Orta Asya*'da olduğunu gösteren önemli unsurlardan biri de Dede Korkut'ta, tarihte *Orta Asya*'da yaşadığı bilinen Oğuz boylarının adlarının geçmesidir. Destanda Bayındır, Salur, Bügdüz, Kayı, Bayat gibi Oğuz boylarının adları geçmektedir ki, bu Oğuz boylarının ilk ortaya çıktıkları yer *Orta Asya*'dır.

Dede Korkut'ta adı geçen birçok kişi, *Orta Asya*'da, Türkmen varyantında, Kazak efsanelerinde ve diğer bazı Türk halklarındaki anlatılarda da geçmektedir. Örneğin; Dede Korkut (Korkut Ata), Bayındır Han, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Boğaç Han, Kazılık Koca, Emren vb. kişilerin adları Türkmen varyantında; Korkut Ata'nın adı Kazak efsanelerinde; Bamsı Beyrek ve Salur Kazan'ın adı Türk topluluklarının destan, hikaye, masallarında; Tepegöz'ün adı birçok Türk halklarının anlatılarında da geçmektedir. Bu durum Dede Korkut'un tarihi coğrafyasının *Orta Asya* olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun Coğrafyası

Dede Korkut Kitabı'ndaki yedinci boy Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'dur. Bu bölümde Dede Korkut'taki Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun coğrafyasını inceleyeceğiz:

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun konusu, bir babanın tutsak düşmesi ve oğlu tarafından kurtarılmasıdır. Eski Türkler ve diğer milletler arasında tarihin çeşitli dönemlerinde görülmüş veya görülebilecek türden bir konudur. Bu boyun Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu ve Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ile benzerlikleri, hatta aynı destanın farklı varyantları oldukları araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Bu boy, yine bir oğulun tutsak düşen bir babayı kurtarmasını konu edinen Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ile ve bir kardeşin tutsak düşen bir kardeşi/ağabeyi kurtarmasını konu edinen Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu ile oldukça benzerdir. Hatta büyük olasılıkla üç destanın en alt tabakası da aynıdır. Yani aynı anlatı tarihi süreç içerisinde farklı Türk boyları tarafından taşınmış, farklı tarihi-coğrafi unsurlardan etkilenerek gelişimine devam etmiş, varyantlaşmış, mahallileşmiş, ayrı destanlar haline gelmişlerdir. Sonuçta aynı destan geleneği, Dede Korkut destan dairesinde yer almışlar ve Dede Korkut Kitabı'nda yazıya geçirilmişlerdir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun başkahramanı Yigenek'tir. Destanda önemli rolleri olan kişiler; Yigenek, Kazılık Koca, Bayındır Han, Bügdüz Emen, Direk Tekür'dür. Ayrıca destanda Kara Budak'ın da rolü vardır.

Ümral Kırman'a göre, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, doğaya ait mekanlar; kara yer, gökyüzü, dağlar, dere, tepe, sapa yer, yeryüzü, alaca yatan *kara dağ*, öteki *kara dağ*, ıssız yer, yerli *kara dağlar*, gölgeli koca ağaç'dır. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, kültüre ait

mekanlar; ak otağ, alaca gölgelik, İç Oğuz, Dış Oğuz, Düzmürd Kalesi, Karadeniz kenarı, mavi gölgelik, Türkistan, Amit Suyu, Demirkapı Derbendi, Aygır Gözler Suyu, elli yedi kale, çift burç, ileri yatan Karadeniz, Oğuz elleri, kale kapısı, kalenin kilisesi, mescit, cennet'dir (Kırman, 2004: 138).

Gülnaz Çetinkaya'nın söylediğine göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ve Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da yer alan “*derelerde tepelerde kafire kırgun girdi / leşine kuzgun üşdü*” ifadelerinde dere mücadelenin yapıldığı yer olarak görülmektedir. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda ve Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, “*Dağ, depe ve dereler aşmak*”, yolculuğa çıkmak, yolculuğunun uzunluğunu ve güçlüğünü anlatmak amacıyla kullanılmış, bu ifade aynı zamanda hikaye içerisinde mekan üzerinden zamanı ifade etmenin bir aracı olarak da kullanılmıştır. “*Dağlar ve tepeler aşmak*” yolculuğun uzun bir sürede gerçekleştiğine gönderme yapmıştır ki, bu ifade halk anlatıları içerisinde zaman ve mekan üzerinden olay kurgusunu bağlayıcı bir unsur işlevini görmüştür. Dede Korkut'ta *bayır* sözcüğü yerleşim alanının dışındaki ve uzağındaki yere işaret etmektedir. Bayır, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, “*semüz koyun, arık toklu bayırda kalsa kurt gelip yemezidi*” şeklinde, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, “*yeni bayırın kurduna banzerdi*” yiğitlerim şeklinde yer almaktadır. Bu ifade mekanın aynı zamanda benzetme unsuru olarak da kullanıldığını göstermektedir ki, burada kurdun özelliği mekansal bir terimle belirginleşmiş, belirginleştirilen özellik ise benzetme unsuru olarak kullanılmıştır (Çetinkaya, 2015: 155-158).

Aysuda Şahin'e göre, mekanlar, insanların eylemlerini gerçekleştirmesinde ve yaşadığı topluluktan ayrılmasında ona yardımcı olan sınırlar olup, kişiler, mekanlara anlam katarak olay örgülerinin zenginleşmesine zemin hazırlamaktadırlar. Mekanı oluşturan öğeler, mekanın bütünsel etki alanı üzerinde etkilidirler. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda çevresel mekanlar; *Demirkapı Dervendi, Karadeniz*'dir. Bu mekanlar ad olarak hikayede yer almakta, kişiler bu mekanları bir geçiş mekanı olarak kullanılmaktadırlar. Algısal mekanlar, derinliği olan ve kahramanın algısal olarak zihninde şekillenen mekanlardır. Boyda algısal mekanlar; *Düzmürd Kalesi, Bayındır Han*'ın otağı, Yigenek'in beyler ile sohbet ettikleri yerdir. Anlatımı desteklemek amacıyla kullanılan mekan, kişinin yaşadığı ortamı değerlendirmesiyle ortaya çıkan memnuniyet ya da ortamı terk etme durumlarını okuyucuya sezdirmektedir. Boyda dar-kapalı mekanlar; *Düzmürd Kalesi, Yigenek*'in beyler ile sohbet ettiği mekandır. Boyda açık-geniş mekanlar; Bayındır Han'ın otağı, mescit, Kazılık Koca'nın evidir. Kişilere huzur ve mutluluk veren bu mekanlar anlatıda kahramanların kendilerine dönmelerine zemin hazırladığı için açık-geniş mekanlar olarak adlandırılmaktadır (Şahin, A., 2017: 193-195).

Veysel Şahin'in kaydettiğine göre, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, çevresel mekanlar; *Demirkapı Dervendi, Karadeniz*'dir. Algısal mekanlar; *Düzmürd Kalesi, Bayındır Han*'ın otağı, Yigenek'in beyler ile sohbet ettikleri yerdir. Kapalı-dar mekan; *Düzmürd Kalesi*'dir. Geniş mekanlar; Bayındır Han'ın otağı, mescit, Kazılık Koca'nın evidir (Şahin, V., 2017: 6-33).

Cemile Şen'in dile getirdiğine göre, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Arşın Oğlu Direk Tekfur ve Kazılık Koca Oğlu Yegenek arasında yaşanan doğaüstü formdaki savaşa mekan olan *Düzmürd Kalesi*, “*Düzmürd kalesine geldi. Kara deniz kenarında idi.*”, “*Kalenin kilisesini yıkıp yerine mescit yaptılar, aziz Tanrı adına hutbe okuttular.*” şeklinde yüzeysel olarak betimlenmiştir. Büyülü gerçekçi anlatılarda derinlikle betimlenen mekanların aksine bu anlatıda derinlikli, doğaüstü unsur ve forma sahip olup olmadığı yönünden herhangi bir şekilde tasviri görülmeyen bu kale, Yegenek'in kendilik bilincine ulaşma yolunda erginleşme eşliğini geçtiği ve fiziksel güç ve tecrübe konusunda kendisinden üstün olan Direk Tekfur'u yenerek hünere mertebesine ulaştığı, bu bakımdan da doğaüstü bir eyleme ve olaya mekan olmasıyla dikkat çekmektedir (Şen, 2018: 81).

Dede Korkut Kitabı'ndaki bütün Dede Korkut Boyları'nda olduğu gibi Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda da tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka oldukça kalın olup şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) En Eski Devirler

Tabakası, 2) İskit/Saka-Hun-Kanlı-Uzun Tabakası, 3) Göktürk-Türgiş Tabakası, 4) Oğuz Tabakası. Üst Tabaka oldukça incedir (Eyüboğlu, 2022c: 35). Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun coğrafyası bu tabakalardan izler taşımaktadır.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun coğrafyasını 1) Alt Coğrafya, 2) Üst Coğrafya başlıkları altında inceleyeceğiz.

2. 1. Alt Coğrafya

Haluk Köroğlu'na göre, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, *Sirderya* bölgesinde doğmuştur (Konıratbayev, 2000: 173).

Avelbek Konıratbayev, Yigenek/Yekenek'i Peçenek ve Egrek ile ilişkilendirmiştir. Avelbek Konıratbayev'e göre, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Arşun-Varhun, Atilla Argın (Argun)ları olmalıdır. Egrek, babasını bu Arşunların elinden kurtarmıştır. Peçenekler'in bir grubu, başlangıçta *Kafkasya* bölgesinde, ikinci grubu da *Cem* (Emba) civarında yaşamışlardır. *Sirderya* Oğuzları ile savaşanlar, *Kafkasya* Peçenekleri olmalıdır (Konıratbayev, 2000: 160-162).

Orta Asya'da tarihin erken devirlerinde gerçekleşen göç hareketleri ve iklimsel koşullar sonucunda bazı Türk toplulukları *Ön Asya-Mezopotamya* bölgesine göç ederek Gud (Kut) hanedanını, Kas (Guz) hanedanını ve diğer *Orta Asya* kökenli hanedanları kurmuş olabilirler. Kut'ların ve Kuz'ların/Kas'ların *Orta Asya*'dan *Mezopotamya*'ya göç etmeleri M.Ö. 2500 yıllarında Afanasyevo ve M.Ö. 1700 yıllarında Andronovo kültürlerinin ortaya çıkışları ve bunların bir göç hareketine neden olmasıyla ilgili görünmektedir. Büyük olasılıkla *Orta Asya-Avrasya* coğrafyasından giderek *Mezopotamya*'da egemenlik kurarak Sümer mirasını sürdüren, M.Ö. 2500'lü yıllarda bölgede egemenlik kuran Gud'lar/Kut'lar ile M.Ö. 1700 yıllarında bölgede egemenlik kuran Guz'lar/Kas'lar ve onların *Orta Asya-Avrasya* coğrafyasında kalan önemli bölümü, büyük olasılıkla, İskit/Sakaların ve onların torunları olan Oğuzların atalarıdır. Guz/Kuz/Kaz adının ve hatıralarının tarihi süreç içerisinde İskitler/Sakalar ve Oğuzlarda, çeşitli Türk topluluklarında devam ettiği görülmektedir. Guz/Kuz/Kaz adının eski bir kökten geldiği, bu eski Türk topluluğunun bir kısmının, *Anadolu-Azerbaycan-Mezopotamya* bölgesine göç edenlerin adlarının ve hatıralarının tarihi kaynaklara yansıdığı, *Orta Asya-Avrasya*'da kalanlarının adlarının ve hatıralarının, sözlü kültürde, başta Dede Korkut olmak üzere Türklerin binlerce yıllık yaşamlarını yansıtan ortak hafızada korunduğu anlaşılmaktadır. Türklerde, Türk sözlü kültüründe ve bunun bir yansıması olarak Dede Korkut'ta eskiden gelen Kaz (Kaz, Kazılık, Kazar, Kazak, Kazan) unsuru vardır. Tarihin derinliklerinden gelen bu Kaz unsuru Türk tarihinin eski devirlerinin bir kalıntısıdır. Dede Korkut'taki Kazılık Koca'nın adı ve Kazan'ın adı alt tabakada aynı döneme aittir (Eyüboğlu, 2022c: 42-44).

Kazlar/Kuzlar, İskit/Sakaların atalarıdır. Bazı İskit/Saka boyları içerisinde Askuz/İskuz adlarının görülmesi de bunun bir yansımasıdır. *Aral-Baykal* arasında yaşayan eski Türk ana kütlesi başlangıçta ikiye ayrılmış, batı Türkleri İskitler/Sakalar; doğu Türkleri Hunlar (Hsiungnu/Xiongnu) olarak bilinmişlerdir. Bu Türk toplulukları aynı milletin iki ana koludurlar. Batıdaki İskit/Sakalardan Batı Türkleri, doğudaki Hunlardan Doğu Türkleri türemiştir. Tarihi süreç içerisinde iki Türk topluluğu arasında karışmalar da olmuştur. İskit/Sakalardan Kuzlar/Oğuzlar, Kurlar/Oğuzlar, Kazlar/Kazarlar türemiştir. Kazların/Kuzların hatıraları Dede Korkut'a yansımıştır. Dede Korkut'taki Kazan, Kazılık Koca, Kazılık Dağı vb. unsurların en alt tabakası tarihin derinliklerine uzanmaktadır (Eyüboğlu, 2022c: 51).

Guz/Kuz/Kaz unsuru, tarihin derinliklerinden gelmektedir. Tarihi süreçte Guz'lar/Kuz'lar/Kaz'lar, İskit-Sakalar, Kanlılar, Batı Gök-Türkleri, Türgişler, Oğuzlar, Hazarlar gibi Türk topluluklarından birbirine miras bırakılacak şekilde geleceğe aktararak günümüze kadar gelerek Türklerin ortak hafızasında yaşatılmıştır. Kazar (Hazar) Denizi, Kazar (Hazar), Kazak, Kazgurt, Kazılık Dağı, Kazılık Koca, Dede Korkut'taki "kaza benzer kızlar", *Orta Asya*'daki Kazak, Kırgızlarda ve diğer Türk topluluklarında kadınların başlarına taktıkları kaza benzeten uzun başlıklar vb. gibi adlar ve unsurlar Kaz'ın tarihi hatıralarını taşımaktadır.

Kazan adındaki en eski tarihi alt tabaka da bununla ilgilidir. *Kaz*'ın coğrafyası, doğuda *Altaylar*'dan, *Issık Göl*'ün doğusundan batıda *Hazar Denizi*'nin kuzey ve batısına, *Kafkasya*'ya kadar uzanan geniş bir alanı kapladığı, bunun Batı Türklüğü, yani İskit-Sakalar, Kanglılar, Usunlar, Batı Hunları, Batı Gök-Türkleri'nin ataları ile ilgili olduğu görülmektedir. *Tanrı Dağları-Altaylar* bölgesini merkez edinen eski Türk toplulukları, bir taraftan *Orta Asya*'da faaliyetlerde bulunup, *Amu Derya*'ya kadar yayılırken, *Çin* içlerine doğru ilerlerken, bir taraftan ise *Avrasya*'ya, *Hazar Denizi*'nin kuzeyine ve batısına, *Karadeniz*'in kuzeyine yayılmışlar ve faaliyetleri de tarihi süreç içerisinde *Kaz*'lı ad ve hatıraların yayılmasını sağlamıştır. Bu coğrafya, Batı Türklerinin tarihi coğrafyasıdır. Afrasyab'ın ise İskit-Saka, Kangar hükümdarı olduğu düşünülmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un aktardığı efsanelerde geçen *Merv*, *Baykend*, *İli* adları da bu coğrafyanın *Orta Asya* olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar tarihi bir bağı ve sürekliliği göstermektedir. 11. yüzyılda bile efsane özelliği taşıyan anlatıların kökeni Milattan Önceki dönemlere, İskit-Saka, Kanglı, daha da önceki dönemlere, Türklerin atalarına uzanmaktadır (Eyüboğlu, 2022c: 52-54).

Eski Türklerin inanışlarında önemli bir yere sahip olan dağ kültü Dede Korkut'a yansımıştır. Dede Korkut'ta adı geçen önemli dağların kişileştirilerek Dede Korkut'a yansıdığı, bazı kahramanlara ad olduğu anlaşılmaktadır. Dede Korkut'ta, Kazılık Koca ve Karacuk Çoban adlarında görüldüğü gibi bazı kişiler dağların adını almıştır. Dede Korkut'ta üç önemli dağ vardır: *Karadağ*, *Aladağ*, *Kazılık Dağı*. *Karadağ*, Karacuk Çoban'a; *Kazılık Dağı*, Kazılık Koca'ya, büyük olasılıkla *Aladağ*'da Salur Kazan'ın babası Ulaş/Alaş'a ad olmuştur. Aynı durum *Oğuzname*'de de görülmektedir. Oğuz Han'ın amcaları Or Han'ın adı *Or Tag*'dan, Kür Han'ın adı ise *Kür Tag*'dan gelmektedir. Büyük olasılıkla Oğuz Han'ın babasının adı Kara Han'da *Kara Dağlar*'dan gelmektedir (Eyüboğlu, 2022c: 50-51). Bu bakımdan Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Yigenek'in babası olarak geçen ve Dede Korkut'ta Bayındır Han'ın veziri olarak önemli bir mevkide yer alan Kazılık Koca dolayısıyla destanın alt coğrafyasının *Kazılık Dağı* ve *Orta Asya* ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun tarihin derinliklerinden geldiği, en alt tabakasının Milattan Önceki birkaç binli yıllara uzandığı anlaşılmaktadır. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda bu coğrafyanın yansımaları yer almaktadır. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda *Amit Suyu*, *Demür Kapu Dervendi*, *Kara Dağ/Kara Dağlar*, *Kazılık Dağı*, *Türkistan*, *Karadeniz*'in adı geçmektedir. Boydaki coğrafya açık bir şekilde; doğuda *Orta Asya* (Türkistan) içlerinden *Karatav* (Kara Dağlar), *Kazıgurt* (Kazılık Dağı), *Demirkapı* (Demür Kapu Dervendi), *Amu Derya* (Amit Suyu)'dan batıda *Hazar Denizi*'nin ve *Kafkasya*'nın kuzeyi, *Karadeniz* (Karadeniz)'e uzanan coğrafyadır. Bu coğrafya tarihi olarak İskit/Sakaların coğrafyasıdır (Eyüboğlu, 2022c: 51).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Kazılık Koca, *Karadeniz* kenarındaki *Düzmürd Kalesi*'nde tutsak düşmüştür: “*Kazılık Koca iş görmüş, iş(e) yarar adem idi. Yarar kocaların yanına cem eyledi. Yad yağı yarağıyla yola girdi. Çok taglar, dere depe geçdi. Günlerden bir gün Düzmürd Kal'esine geldi. Kara Deniz kenarında idi. Ana erüben kondılar*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 139). Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Kazılık Koca'nın tutsak düştüğü, sonradan oğlu Yigenek'in onu kurtardığı bu kale *Karadeniz* kıyısındadır. Kazılık Koca bu kaleye uzaklardan, birçok dağlar ve akarsular aşarak gitmiştir ve konar-göçer yaşadıkları için de bu kalenin yakınlarında yurt/çadır kurmuşlardır. Böylece *Orta Asya*'da ortaya çıkan Guz'ların/Kuz'ların/Kaz'ların ve torunları olan İskit-Sakaların, *Orta Asya*'dan *Karadeniz*'e yayılmalarının eski Türklerin ortak hafızasında korunarak, Dede Korkut'ta, Kazılık Koca'nın, *Türkistan*'dan çıkarak, dağları, akarsuları aşarak *Karadeniz* kıyısına konması şeklinde yansıdığı anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 2022c: 52).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda Bayındır Han için söylenmiş bir övme vardır:

“Türkistanun direği / Tülü kuşun yavrısı / Amit suyunun arslanı / Karacugun kaplanı” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 140). Aynı soylamanın benzeri, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek

Boyu'nda Salur Kazan için söylenmiştir: “*Tülü kuşun yavrusu / Türkistanun direği / Amit suyunun aslanı / Karaçugun kaplanı*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 88).

Faruk Sümer'e göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde iki yerde Salur Kazan, bir yerde de Bayındır Han için söylenmiş bir övmeye onlar: “*Türkistan'ın direği, Karacuk'un arslanı, Emet Suyu'nun kaplanı*” olarak nitelenmektedir. Burada geçen *Türkistan*, bu adı taşıyan ülkeyi belirtmektedir. *Karacuk* adıyla Oğuzlar'ın *Sir-Derya* boylarındaki ünlü sıradağları kastedilmiştir. Emet Suyunun *Türkistan* ve *Karacuk* adlarıyla birlikte söylenmesi de göz önünde bulundurulursa, bu ifadeyle Oğuzlar'ın yurtlarının bulunduğu *Sir-Derya*'daki bir ırmağın kastedilmiş olduğu söylenebilir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Kazılık Dağından bahsedilmektedir. Buranın da Oğuz yurdunda olduğu açıktır. *Manas Destanı*'nda da aynı adı taşıyan bir yer adı vardır (Sümer, 1972: 384-385).

“*Tülü kuşun yavrusu / Türkistanun direği / Amit suyunun aslanı / Karaçugun kaplanı*” ifadesi Dede Korkut'un *Orta Asya*'daki/*Türkistan*'daki tarihi coğrafyasının bir yansımasıdır. Soylamada; tarihi alt tabakada, Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)'in, yani Salur Kazan'ın devletine ve coğrafyasına işaret edilmiştir: Tülü kuşun yavrusu: Onokların/Türgişlerin batıdaki Nu-şe-pi boylarının öncülüğünde kurulan Kara Türgiş Devleti, doğudaki Tu-lu boylarından hakimiyeti devralmıştı. *Tülü kuş*, Çin kaynaklarında adı *Tu-lu* olarak kaydedilen boyların gerçek Türkçe adı ve ongunu olmalıdır. Tu-lu boylarından hakimiyeti devralan Su-lu Kağan da Dede Korkut'ta Tülü kuşun yavrusu olarak tanıtılmıştır. Su-lu Kağan'ın öncülüğünde batıdaki Nu-she-pi boylarının kurduğu Kara Türgiş Devleti, doğudaki Tu-lu boylarının kurduğu Sarı Türgiş Devleti'nin devamıdır; *Türkistan*'ın direği: Tarihin birçok dönemlerinde *Türk Eli*, *Türklerin yurdu* anlamında *Orta Asya* için kullanılmıştır; *Amit suyu*'nun aslanı: *Türkistan* ve *Karacuk* yer adları olduğundan, ikisinin ortasındaki *Amit suyu* ifadesi de coğrafi bir yer adı olabilir, soylamada zaten Tülü kuşun yavrusu ifadesi ile soyuna vurgu yapılmıştır. *Amit Suyu*, kıyasında aslanların yaşadığı *Amu Derya*'dır. *Karacuk*'un kaplanı: *Karacuk*, günümüzde bile kaplanları hakkında anlatılan efsanelerin bol olduğu, *Kazakistan*'da *Sir Derya*'ya paralel bir şekilde uzanan *Karataş/Karadağlar*, Dede Korkut'taki ünlü *Kara Dağlar/Karacuk*'tur (Eyüboğlu, 2019: 429-430).

Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak belirlemiştir (Ercilasun, 2000: 158; Ercilasun, 2002: 33; Ercilasun, 2004: 126). Ahmet Bican Ercilasun'un bu görüşüne katılarak bazı eklemelerde bulunmuşuk (Eyüboğlu, 2019: 426-445; Eyüboğlu, 2022: 105-108; Eyüboğlu, 2022b: 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu belirlemiştik (Eyüboğlu, 2019: 426-445; Eyüboğlu, 2022: 105-108; Eyüboğlu, 2022b: 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destandaki en üst yönetici olan Bayındır Han tipinde birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Bayındır Han tipinin önemli bir tarihi tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu söylemiştik (Eyüboğlu, 2019: 268-275; Eyüboğlu, 2022: 106-107; Eyüboğlu, 2022b: 289-300). Dede Korkut'un önemli bir tarihi tabakasının, dolayısıyla önemli bir coğrafi tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Dede Korkut'taki *Aladağ*, *Karadağ*, *Karacuk*, *Kazılık Dağı*, *Türkistan*, *Amit Suyu/Amu Derya*, *Sir Suyu/Sir Derya*, *Demirkapı* vb. birçok yer adı destanın tarihi coğrafyasını yansıtmaktadır (Eyüboğlu, 2023c: 14).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, motifleri, varyantları ve ilişkili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu durum destanın köklü tarihinin ve geniş coğrafyasının bir yansımasıdır:

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun *Yeğenek* adlı *Türkmenistan* varyantının olması, boyda geçen birçok yer adı, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın, *Hazar*'ın batısına, *Anadolu*-

Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir (Eyüboğlu, 2022c: 59-61).

Bahadırın obasının, ilinin düşman tarafından yağmalanması, ailesinin tutsak edilmesi ya da ortadan kaldırılması, öksüz-yetim kalması gibi konu ve motifler, çok sayıda kahramanlık destanında görülmektedir. Anası-babası öldürülen, obası ve ulusu yağmalanan bahadır, intikam seferine çıkar ve destandaki olaylar da öksüz-yetim bahadır etrafında gelişir. Çoğunlukla öksüz-yetim bahadırlar giriştikleri bu mücadeleyi kazanırlar. Dede Korkut Kitabı'nın bazı boyları başta olmak üzere, çok sayıda destan ve halk hikayesinde; babası ya da ağabeyleri düşman tarafından tutsak edilen veya öldürülen bahadırdan olup bitenlerin gizlenmesi ve bahadırın da bir tesadüf sonucu bu durumdan haberdar olması hususu işlenmiştir. Destanlarda bazen de kahramanın, kendisinin yetim olduğu, kendisinden kaçırılan bir sözlüsünün olduğu gizlenmektedir, ancak kahraman, bu durumu bir vesileyle öğrenir. Örneğin; *Er Töstik* destanı, *Tahir ile Zühre*'nin Özbek varyantı, *Alıp-Manaş*'ın Tatar varyantı olan *Alıp-Memşen*, *Kozı Körpeş-Bayan Sulu* destanının birçok varyantı (Altay, Kazak, Başkurt, Tatar) (Aça, 2003: 67-72). Altay Türk destanı *Maaday-Kara*'da da, Kara-Kula Kağan'ın yaşlı bahadır Maaday-Kara üzerine saldırıp, obasını yerle bir edip, halkını tutsak götürmesi ve Maaday-Kara'nın oğlu Kögüdey-Mergen'in babasını ve halkını kurtarmak için verdiği mücadeleler anlatılmaktadır (Bekki, 2016: 278). Bu destanın konusu Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu ve Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ile benzerdir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun başlığında ve destanın birçok yerinde Kazılık Koca'nın adı dolayısıyla geçen *Kazılık* destandaki önemli yerlerden biridir ve destanın alt coğrafyası konusunda bilgiler vermektedir. *Kazılık*, Dede Korkut'ta özellikle Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda adı sıkça geçen, hakkında bilgiler verilen, tasviri yapılan ve olaylara mekan olan önemli bir yerdir. Dede Korkut'ta birçok yerde ayrıca *Kazılık at*'tan bahsedilmektedir ki, eski devirlerde bölge atlarıyla da ünlü olmuş olmalıdır. Yani Dede Korkut'ta *Aladağlar* ve *Karadağlar* gibi *Kazılık Dağı*'nın da önemli bir yeri vardır. Adı ayrıca diğer Türk destanlarında, folklor ürünlerinde de geçmektedir. *Manas Destanı*'nda adı geçer. *Kazılık Dağı*'nın *Tanrı Dağları*'nın birçok kollarını oluşturan ve Dede Korkut'taki adı olan *Aladağlar*'ın bir uzantısı olarak, *Taşkent* ile *Çimkent* arasındaki bölgede yer alan *Kazgurt Dağı* olduğu düşünülmektedir. Ayrıca *Kazakistan*'da *Balkaş Gölü*'nün kuzeyindeki *Sarıarka* bölgesinde *Beşkazılık Dağları* da vardır. Yani *Kazılık Koca*'nın adında görülen *Kazılık* adı, tıpkı Kanlı Koca ve Uşun Koca adları gibi, destanı *Orta Asya* coğrafyasıyla ilişkilendirmektedir.

Şecere-i Terakime'de, Korkut Ata'nın Salur Kazan'ı övüp söylediği bir manzumede "*Kazgurt dağdan aşağıya taşı yuvarlattı*" demektedir (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 84). Dede Korkut'ta adı geçen yerlerden biri olan *Kazılık Kazakistan*'dadır. *Kazılık* adı *Manas Destanı*'nda da geçer. *Kazakistan*'da *Çimkent* ilinde kutsal bir yer olarak bilinen *Kazıgurt Mağarası* vardır (Margulan, 2000: 142-143). *Kazgurd*, Oğuzlar'ın yurtlarındaki ünlü dağlardan birisidir. *Sirderya* boylarındaki *Karaçuk* (bugünkü Karatav) sıra dağlarının bir kısmı olmalıdır (Sümer, 1959: 366). *Şecere-i Terakime*'de Korkut Ata'nın Salur Kazan Alp'ı övdüğü bir manzumede adı geçen *Kazıgurt Dağı*, Dede Korkut'taki *Kazılık Dağı* olabilir. *Kazılık* ve *Karaçuk Dağları* hem yer adı hem de kişi adı olarak Dede Korkut'ta geçmektedir (Bulduk, 2020: 12). Kırgızlar'ın *Kazılık Dağı* ağıtında, "*üç atamın yaşadığı dağ*" denilerek bir yurt hasreti anlatılmak istenmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda da adı geçen *Kazılık Dağı* için yine aynı ağıt, "*babamın güveyisi, anamın gelini*" de diyordu (Ögel, 1995: 456). *Kazılık at*; büyük, kuvvetli, *Kazılık* dağında yetişen cins attır (Ergin, 1964: 192).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'ndaki önemli yerlerden biri *Düzmürd Kalesi*'dir. Bu kalenin *Karadeniz* kenarında olduğu belirtilmiştir. Ancak bu kale *Oğuz*'dan oldukça uzaktır, çünkü Kazılık Koca bu kaleye akın için giderken, çok dağlar, dereler, tepeler geçmiştir. Yigenek'in rüyasında da *Düzmürd Kalesi* ve *Karadeniz*'in adları geçmektedir. Ayrıca daha sonra bir yerde de *Düzmürd Kalesi*'nin adı geçmektedir. Destanda Kazılık Koca'nın tutsak düştüğü kaleyle ilişkilendirilmekle birlikte, destanda *Düzmürd* ve *Karadeniz* adlarının fazla bir yeri

yoktur. Ancak ozanın birkaç kere adlarını anmasından anlaşıldığına göre, iyi bildiği yer adlarıdır. Destanın alt coğrafyasında burası eski Türk kavimlerinin; Kimmerlerin, İskitlerin, Hunların, Avarların, Göktürklerin, Bulgarların, Peçeneklerin, Oğuzların, Kıpçakların *Hazar Denizi*'nin kuzeyinden *Kafkasya*, *Karadeniz*, *Doğu Avrupa* coğrafyasına akınlarda buldukları, yayıldıkları göz önünde bulundurulursa, *Karadeniz* kıyısında bir yer olabilir. Aynı şekilde *Orta Asya*'da, *Horasan*'da, *İran*'da da olabilir. Destanı anlatan ozanın, anlatının mahallileşmesi nedeniyle, alt tabakadan gelen bir bölge veya kalenin adına benzer, bildiği bir yer adını söylediği düşünülebilir. Büyük olasılıkla bu yer adını daha önceki ozanlardan öğrenmiştir. Destan yüzlerce, hatta olasıdır ki binlerce yıl, onlarca kuşak, ozan tarafından dilden dile anlatılmış, tarihin bir bölümünde destana bu yer adı dahil olmuştur. Destanın üst coğrafyasında burası *Karadeniz* yakınlarında bir yer olmalıdır. Ancak tarihi kaynaklarda böyle bir kalenin adı geçmemektedir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Yigenek'in Bayındır Han'a söylediği sözlerde, bir soylamada *Türkistan*'ın *direği*, *Amit suyu'nun aslanı*, *Karacuk'un kaplanı* olduğu belirtilmiştir ki, bu soylama Dede Korkut'un diğer iki boyunda Salur Kazan için söylenmektedir. Destancı ortak hafızadan gelen, bildiği kalıp ifadeleri anlatıda kullanmıştır. Bu yerler bu destanda önemli bir işlevi olmayıp sadece ad olarak geçse de, Dede Korkut Destanları'nın birçoğunda adları geçen, olaylara mekan olan, eski Türklerin/Oğuzların yaşamında önemli bir rolü olan yerlerdir. Bu yüzden bu destanın coğrafyası konusunda da yardımcı olmaktadırlar. *Türkistan*, *Orta Asya*'nın Dede Korkut'ta geçen adıdır. *Amit suyu*, *Orta Asya*'daki en uzun akarsu olan *Amu Derya*'dır. *Karacuk*, *Kazakistan*'da *Sir Derya* ırmağı boyunca uzanan Oğuzların ünlü *Karadağları*'dır. Ayrıca *Karacuk*, eski bir Oğuz kentinin adıdır. Destanın sonundaki Dede Korkut'un alkışında da *yerli Karadağlar*'ın adı geçmektedir.

Şehname'ye göre Feridun, dünyayı üç oğluna pay etmiş; Türklerin atası olan Tur veya Turec, *Türkistan*'ı Çin'e kadar payına almıştı (Bahar, 1994: 241). *Camiu't-Tevarih*'e göre, Nuh yeryüzünü oğulları arasında paylaştığı zaman büyük oğlu Yafes'e Doğu illerini, *Türkistan*'ı ve o tarafları vermişti (Togan, 1982: 17). Topkapı Sarayı'ndaki *Oğuzname*'de Salur Kazan için "*Türkistan*'ın *direği*" denilmiştir (Ögel, 1994: 121). Ebü Bekr-i Tihrani (ö:1482)'nin *Kitab-ı Diyarbekriyye*'sinde Salur Han'ın *Türkistan*'da padişahlık yaptığı belirtilmiştir (Gültepe, 2013: 614). Dede Korkut'ta iki yerde Salur Kazan, bir yerde de Bayındır Han için söylenmiş övmeye onlar: "*Türkistan*'ın *direği*" olarak nitelendirilmiştir. Buradaki *Türkistan* hiç şüphesiz bu addaki ülkeyi ifade etmektedir (Sümer, 1972: 384-385). *Türkistan* adı Dede Korkut'ta ve Yazıcıoğlu *Oğuznamesinde* geçmektedir. Buralardaki tanımlamalarda genel olarak Salur Kazan'ın ululuğu belirtilirken *Türkistan* geniş bir il olarak anlam kazanmaktadır. Bayındır Han'ın ve Salur Kazan'ın buyruk olduğu illere *Türkistan* adının verildiği anlaşılmaktadır (Öztürk, 2012: 287-289).

Türkmenistan'dan Salur Kazan hakkında derlenen rivayetlerde; Salur Kazan'ın *Kabe*'ye giderken yolda evinin İtemcek tarafından basıldığı haberinin söylenmesi üzerine, İtemcek'in *Amuderya*'nın ortasında yaşadığını öğrenip yola düştüğü, *Amuderya*'dan geçtiği, Türkmenlerin *Amuderya*'nın karşı tarafında yaşadığı, sonra çoğalıp bu tarafına geçtikleri ve *Vas*'a göç ettikleri; *Senpul-Serpul* adlı yerde Salur Kazan'ın yaşadığı, çocuklarından gelen Teke ve Ersarı'nın *Amuderya*'nın karşısında oturdukları, daha sonra Tekeler'in *Vas*'a göç ettikleri, Ersarıların ise orada kaldıkları belirtilmiştir (Erdem, 1998: 177-178). Türklerde *Okyanus* karşılığı olarak *Taluy* ifadesi kullanılıyordu. Gök-Türk kağanı bol sulu *Amu ırmağı*ndan bahsederken, "*Taluy Ögüzke tegmiş*" (*Amu ırmağına kadar değmiş, varmış*) cümlesini kullanıyordu. *Ögüz*, eski Türkçede *ırmak* demektir, ayrıca *Amu-Derya*'ya verilen bir addı. Vilhelm Thomsen'e göre, *Amu ırmağı*nın suyunun bol olması nedeniyle ırmak bu sıfatla tıpkı bir okyanusa benzetilmiş gibidir. Bahaeddin Ögel de bu görüşe katılmaktadır (Ögel, 1993: 469-470). *Hudud El-Alem*'e (y:982) göre, *Ceyhun* (Amu Derya) nehri *Vakhan* bölgesinden başlıyordu ve *Huttelan*, *Toharistan*, *Belh*, *Çağaniyan*, *Horasan* ve *Maveraiennehir*'e doğru *Bolor* ve *Şaknan* bölgeleri arasındaki sınırı izliyor, sonra *Harezmi* sınırlarına iniyordu ve *Harezmi Denizi*'ne dökülüyordu (Orhan (Kurulay), 2007: 44-45). *Camiu't-Tevarih*'de, Oğuz Han'ın *Gur*, *Garcistan*, *Gazne*, *Zabil* ve *Kabil*'e kadar olan yerleri ele geçirdiği, bu fetih sırasında *Amuy* nehrinden geçildiği belirtilmiştir (Togan, 1982: 22). *Şecere-i*

Terakime’de, *Amu Derya*’nın adı *Amu suyu* olarak da geçmektedir (Ebülغازi Bahadır Han, 1974: 82).

Yeni keşfedilen Türkmen Sahra/Günbed yazmasındaki bir soylamada, “*otı bitmez kara dağlar yihılsa yeg*” (*Üstünde ot yetişmeyen kara dağlar yıkılsa yeğ*) demektedir (Ekici, 2019: 115, 195). *Divanü Lügat-it-Türk*’te (y: 1074), “*qaraçuq. el-Farab kentine verilen bir ad. Bu, Oğuz kentlerinden biridir.*” demektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 402). Oğuzlar ve liderleri Salur Kazan ve Kanturalı, *Sir-Derya*’nın kuzeyindeki *Kara-Dağ*’ın yani *Karacık-Dağı*’nın sakinleriydi (Togan, On Mubarakh Shah Ghuri: 853 v.d.’dan aktaran Gökyay, 1973: CLXX). Oğuzname’de Kazan Han’ın sevdiği yerlerden biri *Karışık Dağı*’dır. Bu dağın bir diğer adı *Karatav* (Karadağ)’dır, Firdevsi’nin *Şehname*’sinde *kuh hara* olarak geçmektedir (Margulan, 2000: 143). *Sir Derya* Oğuz Yabguluğu zamanında *İsficab*’ın kuzeyinden başlayarak *Sir Derya*’ya paralel uzanan *Karacık* sıra dağları bölgesi Oğuzlar’dan önemli bir topluluğun yaşadığı bir bölgeydi (Sümer, 1972: 34-35). Dede Korkut ve Oğuz destanları *Sir Derya* boyundaki *Karadağlar*’da geçmektedir (Taşağıl, 2015: 27-28). *Jambıl (Taraz/Talas)* yöresinden *Kızılorda*’ya, *Türkistan*’a, *Boralday*’a uzanan *Karadağ* silsilesi muhteşem bir sığınak ve korunaktır. Dede Korkut anlatılarındaki *karşu yatan Karadağ* bu dağlardır (Çobanoğlu, 2015: 480).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu’nda ayrıca Oğuz beylerinin tanıtımlarında *Demirkapı Derbent*, *Aygır Gözler Suyu*’nun adları da geçmektedir. Bu adlardan *Demirkapı Derbent*, Dede Korkut’ta birçok boyda adı geçen ve olaylara mekan olan önemli bir yerdir. Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’da Karacık Çoban ve Salur Kazan’ın koyunları buradaydı. Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda, Beyrek bezirganları burada kurtarıp kahramanlık yapıp ad almıştı. *Eski Türk Yazıtları*’nda ve birçok tarihi kaynakta da adı geçmekte, tasvir edilmektedir. Göktürk-Türgiş döneminde Türkler ile Farsi kavimler, yerleşikler ile göçebeler, bozkırlar ile dağlık ülkeler arasındaki önemli bir sınır bölgesiydi. Günümüzde *Demirkapı/Derbent*, *Özbekistan*’ın güney bölgesinde, *Afganistan-Tacikistan* sınırları yakınında yer almaktadır. Zaten Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu’ndaki soylamada da adı geçen *Amit Suyu*, yani *Amu Derya* yakınlarındadır.

Kül Tigin Yazıtı’nda Bilge Kağan, “*kurığaru Temir Kapığka teği süledimiz*” (*batıda Demir Kapı’ya kadar sefer ettik*) demiştir (Kül Tigin Yazıtı, D 17; Tekin, 1998: 42-43). Coğrafyacı Mukaddesi (985) *Semerkant*’tan *Tirmiz*’e giden yol üzerinde *Demir Kapı*’nın yer aldığını söylemiştir (Buharalı, 2011: 29). *Demirkapı*, Farsça *Der-i Ahenin* olarak bilinirdi, bugünkü *Buzgala* geçididir. Geçitten *Tirmiz*’e üç günde varılırdı. Aradaki menziller *Razik* ribatı ile *Haşimgird*’di. *Demirkapı*’dan *Saganiyan* (Danav)’a bir yol daha vardı, bugünkü *Baysun*’dan geçirdi. *Kiş*’ten *Saganiyan*’a *Seng-gerdek* vadisinden geçen bir yol bulunuyordu ve bu yol altı gün sürüyordu (Barthold, 1990: 149). En ünlü *Demirkapı*, *Gök-Türk Yazıtları*’nda adı geçen, *Maveraünnehir*’deki *Baysun-tau* dağında bugünkü *Derbent* adlı köyün yakınında yer alan, eski *Semerkant-Tirmiz (Termez)* yolu boyundakidir. Sonradan bu geçit *Maveraünnehir*’i *Belh* civarındaki yerlere bağlamıştır (Baski, 2007: 74-75). Topkapı Sarayı’ndaki *Oğuzname*’de Etil Alp için “*Demir Kapı derbendin depüp, yıkan!*” demiştir. Buradaki *Demir-kapı Derbendi*, *Türkistan*’a ait bir yermiş gibi görünmektedir (Ögel, 1994: 123). *Tevarih-i Cedid-i Mir’at-i Cihan*’da Bayundur Han’ın başında bulunduğu Oğuzların *Horasan*’dan *Anı*’ya *Kars*’a geldikleri, *Gürcistan* keferesiyle savaşıp *Tiflis*’i, ardından *Demürkapu*’yu aldıklarından bahsedilmiştir (Ergin, 1989: 39-41).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu’nda adı geçen *Aygır Gözler Suyu* aslında her yerde görülebilecek türden bir yer adıdır. Çünkü Türkler arasında, *Orta Asya*’da, *sudan çıkan atlar* hakkındaki efsaneler çoktur, bu yer adı da bununla ilgilidir. Destanın üst coğrafyasında *Anadolu-Azerbaycan* bölgesinde yer alan *Aygır Gölü* adlı birçok yerden biri kastedilmiş olabilir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu’nun coğrafyası kısmen belirgindir. Destanın coğrafyasında *Kazılık* (Kazakistan, Özbekistan), *Türkistan* (Orta Asya), *Amu Derya* (Özbekistan, Türkmenistan, Afganistan, Tacikistan), *Karadağlar/Karacık* (Kazakistan), *Demirkapı* (Özbekistan’ın Afganistan-Tacikistan sınır bölgesi) yer almaktadır. Destanda yapılan akınlar

Hazar Denizi kuzeyinden gerçekleşmişse, buradaki *Demirkapı Derbent*, *Hazar Denizi*'nin batı kıyısındaki *Rusya*'ya bağlı *Dağıstan*'da bulunan *Derbent* de olabilir. *Karadeniz* bugünkü *Karadeniz* olabilir. Bu coğrafya *Orta Asya*'dan *Karadeniz*'e uzanan İskit, Batı Göktürk coğrafyasıdır.

2. 2. Üst Coğrafya

Şamil Allahverdi Cemşidov'un eserinde dediğine göre, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda Oğuz kahramanlarının uzak yerlere seferlerinden bahsedilmiştir. Kadılık Koca maiyetiyle birlikte *Kara Deniz* kenarında olan *Düzmürd Kalesi*'ne gitmiştir. *Düzmürd Kalesi* o kadar uzaktaydı ki, Kadılık Koca buraya rivayetlerde denildiği gibi, "çok dağlar, dere-tepe geçip günlerden bir gün"de varmıştı. *Düzmürd Kalesi*'ne babasını kurtarmaya giden Yegenek'in yoldaşlarından ve 24 sancakbeğinden biri olan Deli Dünder'in önceleri *Demirkapı Derbent*'inde beğ olduğu belirtilmiştir. Bu adla ilgili olarak dikkati çeken bir husus, halen *Tovuz* ve *Gubadlı* bölgelerinde birçok köyün *Dünder* adıyla adlandırılmasıdır. Kahramanlar Kadılık Koca'yı kurtarmaya giderken, Yegenek'in uykuda gördüğü gibi "ala yatan Kara Dağları" aşmışlar, hatta "ileri yatan Kara Deniz'e" gemiyle gitmişlerdir. Sonra yine dönüp *Oğuz*'a gelmişlerdir. Dede Korkut'ta, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'larındaki olaylar kısmen *Azerbaycan* topraklarıyla ilgilidir (Cemşidov, 1990: 26-29).

Muammer Kemaloğlu'na göre, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'na konu edilen tarihi olaylar, Sultan Tuğrul Bey'in 1054 *Rum* (Anadolu) Seferi kapsamındaki *Malazgirt* Muhasarası sırasında üç koldan yaptırdığı akınlarla ilgilidir. Boyun ilk bölümünde yer alan anlatımlara konu edildiği anlaşılan tarihi olayların oluşum zamanı, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun ikinci bölümü ile aynı yıl olan 1054 yılına denk gelmektedir. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'na konu edilen tarihi olayların oluşum zamanlarında, tarihi kimlikleri belirlenmiş olan destan kahramanlarının içerisinde buldukları *Oğuz-eli* ise *Gürgan*'dir. Boyun ilk bölümünde, Bayındır Han'dan akın izni dileyen ve dilediği akın için izin alan Kazılık Koca'nın, Sultan Tuğrul Bey'in akıncı kollarından birine komuta eden üst düzey bir komutan olduğu anlaşılmaktadır. Kazılık Koca'nın başında bulunduğu bu akıncı kolunun *Doğu Karadeniz* yönüne giden birinci kol olduğu, Aristakes'in, birinci kolun, kuzeyde *Abhaz kalesi* ve *Kafkas* sınırlarındaki *Parhar Dağı*'na, batıda *Canit*'e ve güneyde *Sim Dağları*'na kadar ilerlediği tespitleriyle destanın birlikte değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Boyda, Kazılık Koca'nın *Düzmürd Kalesi*'nde on altı yıl süren tutsaklığının sonlandırılması ve kalede bulunan kilisenin yıkılıp yerine mescit yapılması gibi anlatımların yer aldığı son bölümde, destan kahramanlarının içerisinde bulunduğu *Oğuz-eli Eher*, destan konusu yapılan tarihi olayların oluşum zamanı ise, *Malazgirt* Zaferi sonrasında bölgenin Saltuk Bey'e iktâ olarak verildiği 1071 yılıdır (Kemaloğlu, 2019: 70-72).

Dede Korkut Kitabı'nda; *Trabzon* adı geçerken, *Rum* adı geçmez; *Gürcistan* adı geçerken, *Gürcü* adı geçmez; bu bölgede yaşayan *Lazların* adından hiç bahsedilmez; Türklerin *Anadolu*'da ilk geldiği yerlerden biri olan, *Akkoyunlu* Türkmenlerinin yurdu *Bayburt* bile kafir yurdu olarak gösterilir; *Diyarbakır* ve *Mardin*'den bile düşman yurdu olarak bahsedilir; Ermenilerden hiç bahsedilmediği gibi, *Emren* adında bir Oğuz kahramanı da vardır; *İstanbul*'a diye gidilir, ancak ters tarafta bulunan *Derbent*'ten gelinir vs. bütün bu tarihi-coğrafi tutarsızlıklar ve çelişkiler, Dede Korkut Destanları'nın, gerçekte alt coğrafyada *Orta Asya*'da oluşmuş olmasının, sonradan *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasında eksik mahallileşmesinin bir sonucudur (Eyüboğlu, 2023d: 177-178).

Dede Korkut Destanları'nda *Anadolu*, *Azerbaycan* adları geçmez. Oysaki bu ülkelerin/bölgelerin adları Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirildiği 15.-16. yüzyıllarda biliniyordu. Bu durum destanların alt coğrafyasının *Orta Asya*'da olmasının bir yansımasıdır.

3. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'ndaki Yer Adları

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'ndaki yer adları şunlardır: *Amit Suyu*, *Aygır Gözler Suyu*, *Demirkapı*, *Dış Oğuz/Taş Oğuz*, *Düzümürd Kalası*, *İç Oğuz*, *Karadağ*, *Karadeniz*, *Kazılık Dağı*, *Oğuz Eli/Oğuz*, *Türkistan*, *Yeni Bayır*.

Amit Suyu: Dede Korkut Kitabı'nda *Amit Suyu* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında ise *Amuderya* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 3 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu. Türkmen varyantında adı 2 boyda geçer: Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I. Türkmen varyantında adı rivayetlerde de geçer (Gökyay, 1973: 333; Erdem, 1998: 808).

Faruk Sümer'e göre, *Emet Suyu*, *Türkistan* ve *Karaçuk* adlarıyla birlikte geçtiğine göre, *Sirderya* boylarındaki Oğuz yurdunda olmalıdır. *Karaçuk* dağlarından *Sir* suyuna akan çaylardan birisinin adı olabilir (Sümer, 1959: 408-410).

Muammer Kemaloğlu'na göre, Dede Korkut'ta sıkça tekrarlanan dikkat çekici tabirler arasında yer alan, "*Karaçuğun kaplanı*" ve "*Amit suyunun aslanı*" gibi bazı övgü tabirlerinin kaynağı, Salur Kazan/Kazak Han'ın ilk gençlik yıllarının ve daha sonrasında Peçeneklerle yapılmış olan bazı mücadelelerin yaşandığı, *Mankışlak* bölgesindeki bazı coğrafi adlarla ilgilidir. Dede Korkut'ta *Karaçuk* olarak adlandırılan dağ, *Mankışlak*'ta bulunan *Karadağ*'dir. *Amit suyu* adlı dere ise *Karaçuk*'tan gelerek *Kızıl-Kala*'nın yanından geçen küçük derenin o zamanki adıdır (Kemaloğlu, 2019: 90).

Oğuznamelerde adı geçen *Amuy/Amuye/Amu Irmağı*, Dede Korkut'ta geçen *Amit Suyu*'dur ve eski bir destan geleneğinden gelmektedir, bugünkü adıyla *Amu Derya*'dır. Destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır.

Aygır Gözler Suyu: Dede Korkut Kitabı'nda *Aygır Gözler Suyu* olarak geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu (Gökyay, 1973: 334).

Fahrettin Kırzioğlu'na göre, bugünkü *Erzurum*, *Erzincan*, *Gürün*, *Gümüşhane*, *Giresun*, *Urfa*, *Maraş*, *Malatya*, *Kars* ve *Adilcevaz*'ın kuzeydoğusundaki birkaç bölgede *Aygır Gölü* adını taşıyan göller bulunduğu gibi, *Gence*, *Revan*, *Tiflis*'te de *Aygır* adını taşıyan göller vardır (Kırzioğlu, 1952: 75'ten aktaran Gömeç, 2009: 214).

Faruk Sümer'e göre, *Aygır Gözler Suyu*, Temür'ün zafernamelerinde geçen yerlerden biridir ve günümüzde *Engür Suyu*'nu ifade etmektedir. Ayrıca *Kars*'ın kuzeyinde ve *Çıldır Gölü*'nün az güneybatısında küçük bir *Aygır Gölü* vardır (Sümer, 1959: 398; Gökyay, 1973: CV).

Necati Demir'in bahsettiğine göre, *Aygır Gözler Suyu*, *Kars*'ın *Susuz* ilçesinde, *Boğatepe*, *Taşlıca* ve *Alçılı* köylerinin ortasında yer alan *Aygır Gölü*'nü besleyen derelerden biri olduğu düşünülmektedir. *Kars* il merkezinin 13 km kuzeybatısında, *Susuz* ilçe merkezinin yaklaşık 10 km batısındadır (Demir, 2016: 436).

Aygır Gözler Suyu, Türk Dünyası'nda oldukça yaygın olan, kökü eski devirlere uzanan bir efsanenin, inanışın bir yansımasıdır. Geniş Türk coğrafyasının birçok yerinde sudan, gölden, ırmaktan çıkan atlar hakkında efsaneler vardır ve bunlar destanlara da yansımıştır.

Demirkapı: Dede Korkut Kitabı'nda *Demürkapu Dervendi*, *Demür Kapu Dervendi*, *Kapular Dervendi*, *Kapulu Kara Dervend*, *Pasinün Kara Dervend* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında ise *Karaderbent* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 5 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu. Türkmen varyantında adı bir boyda, Bamsım Birek'de geçer (Gökyay, 1973: 334-336; Erdem, 1998: 810).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde dile getirdiğine göre, Türk ve İran rivayetlerine göre Efrasiyab *Hazar Denizi*'ni kuzeyden ve güneyden dolaşmıştır. Türk destanlarında Efrasiyab'ın oğlu Alp Arız ise *Demirkapı*'yı açmıştır. Dede Korkut'ta da "*Demürkapuyu depüp (kapup) alan*" ifadesi kullanılmıştır (Gökyay, 1973: CXLII 142).

Saadettin Gömeç'in belirttiğine göre, Dede Korkut'taki *Demir Kapı/Demir Kapı Derbenti, Kafkasya*'nın güney tarafındadır, tarihte *Türk Kapısı* olarak da bilinmektedir (Gömeç, 2009: 215).

Ayten Ahmedova'nın yazdığına göre, Dede Korkut toponimleri arasında en çok adı geçen yer *Derbent*'tir. Birçok boyda adı *Kapulu Dervend, Demir Kapu Dervend, Kara (Büyük) Dervend* şekillerinde söylenmektedir. Burada Azerbaycan toprağı olan Oğuzların yaşadığı *Demir Kapı Dervend* kastedilmiştir (Ahmedova, 2018: 23).

Dede Korkut'taki *Demür Kapu*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'da ve *Avrasya*'dadır. Türk tarihinde *Demirkapı/Derbent* adıyla bilinen birçok yer vardır. Türkler göç ettikleri yerlere *Demirkapı* adını da taşımışlardır. Eski Türk tarihinin bir yansıması olarak, Dede Korkut'ta iki ünlü *Demirkapı* da geçmektedir. Birinci *Demirkapı*, *Orta Asya*'da *Amu Derya* yakınlarındaki *Demirkapı*'dır. İkinci *Demirkapı*, *Hazar Denizi*'nin batı kıyısında, *Kafkasya*'nın kuzeyindeki *Demirkapı*'dır (Eyüboğlu, 2023: 113-114).

Dış Oğuz/Taş Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *Taş-Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Daşoğuz, Dışoğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 8 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmen varyantında adı 8 boyda geçer: İza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973: 321, 329, 338; Erdem, 1998: 809).

Düzmürd Kalası: Dede Korkut Kitabı'nda *Düzmürd Kalası* olarak geçmektedir. Adı bir boyda, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda geçer (Gökyay, 1973: 334).

Mehmet Fahrettin Kırzioğlu, bu adın *Dız-Mard* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiş ve Karadeniz kıyısında olduğuna işaret etmiştir (Kırzioğlu, 1992: 200'den aktaran Gömeç, 2009: 215).

Necati Demir'e göre burası *Trabzon*'un batısındadır. *Giresun Kalesi*'nin bulunduğu yerin adının 15.-16. yüzyıllarda *Düzyer* olarak geçtiği dikkate alındığında, belirtilen kale *Giresun Kalesi* olabilir (Demir, 2016: 432).

Cemile Şen'in yazdığına göre, Düzmürd Kalesi, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Arşın Oğlu Direk Tekfur ve Kazılık Koca Oğlu Yegenek arasında yaşanan doğaüstü formdaki savaşa mekan olmuş, anlatıda yüzeysel olarak betimlenmiştir. Yegenek'in kendilik bilincine ulaşma yolunda erginleşme eşiğini geçtiği ve fiziksel güç ve tecrübe konusunda kendisinden üstün olan Direk Tekfur'u yendiği, hünerli mertebesine ulaştığı bu kale, doğaüstü bir eyleme ve olaya mekan olmasıyla dikkat çekmektedir (Şen, 2018: 81)

İç Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *İç-Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *İçoğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 8 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmen varyantında adı 9 boyda geçer: İza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973: 325-335; Erdem, 1998: 810).

Karadağ: Dede Korkut Kitabı'nda *Kara dağ*, *Kara dağlar* olarak geçmektedir. Adı 11 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy (Gökyay, 1973: 236). Dede Korkut Kitabı'nda ayrıca *Karacuk* adı geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu (Gökyay, 1973: 335).

Zeki Velidi Togan'a göre, Oğuzlar ve liderleri Salur Kazan ve Kanturalı, *Sir-Derya*'nın kuzeyindeki *Kara-Dağ*'ın/*Karacık-Dağı*'nın sakinleriydi (Togan'dan aktaran Gökyay, 1973: CLXX).

Alkey Margulan'a göre, Oğuzname'de Kazan Han'ın sevdiği yerlerden biri *Karışık Dağı*'dır ki, bir diğer adı da *Karatav* (Karadağ)'dır. Dede Korkut'ta geçen *Karışık* kenti, tahminen, *Kazakistan*'ın güney bölgesindeki *Karatav* (Karadağ)'ın güney cephesinde, eski *Karnak* kentinin yakınlarındaydı (Margulan, 2000: 143).

Özkul Çobanoğlu'nun dediğine göre, *Karadağlar*, *Jambil* (*Taraz/Talas*) yöresinden *Kızılorda*'ya, *Türkistan*'a, *Boralday*'a uzanan bir dağ silsilesi olarak uzanmaktadır. *Karadağ* bölgedeki muhteşem bir sığınak ve korunaktır. Dede Korkut'ta geçen *karşu yatan Karadağ* bu dağlardır. *Tanrı Dağları*'nın dik ve uyanıklığına kinaye görünüşleri ve yayılıp dizilişleri açısından *yatmakta* oluşları dikkat çekicidir (Çobanoğlu, 2015: 480).

Dede Korkut'taki *Kara Dağ*/*Karadağ*/*Karadağlar*/*Karacuk*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır; bugün de aynı ada sahip olan *Karadağlar* (Karatau/Karatav)'dır. *Kara Dağ* adı destanda ayrıca cins adı olarak da kullanılmakta, birçok dağları da ifade etmektedir.

Karadeniz: Dede Korkut Kitabı'nda *Karadeniz* olarak geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu (Gökyay, 1973: 336).

Vasilij Vladimiroviç Barthold, *Karadeniz*'in sadece Oğuzların düşlerinde geçtiğine dikkat çekmiştir (Barthold'dan aktaran Gökyay, 1973: CV).

Kazılık Dağı: Dede Korkut Kitabı'nda *Kazılık*, *Kazılık Dağı* olarak geçmektedir. Adı 6 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu. Adı Dede Korkut Kitabı'nın Giriş bölümünde de geçer (Gökyay, 1973: 336).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut'ta, dağların şamanlıkla ilgisi belirsiz olmakla birlikte, başta *Kazılık Dağı* olmak üzere *Karadağ*, *Aladağ* gibi dağlar çeşitli münasebetlerle geçmektedir (Gökyay, 1973: CCXCVIII-CCXCIX).

Bahaeddin Ögel'in eserinde dile getirdiğine göre, *Kazılık Dağı*'nın Dede Korkut ile diğer Türk destanlarında büyük bir yeri vardır. Dede Korkut'ta, "*kışda yazda karı buzu erimeyen Kazılık dağı*" diye anlatılmıştır (Ögel, 1995: 32-34).

Alkey Margulan'a göre, Dede Korkut'ta geçen yerlerden biri olan *Kazılık* bugünkü *Kazakistan*'dadır. *Manas Destanı*'nda da *Kazılık* adı geçmektedir (Margulan, 2000: 142-143).

Pervin Ergun'un yazdığına göre, *Kazılık Dağı*, Oğuz inanışlarına göre dünyanın orta dağı kabul edilmekte; yerin derinliklerinden, göğün derinliklerine kadar üç alemi birleştirmekte; Tanrı'nın sıfatlarından çoğunu sembolize etmektedir (Ergun, 2003: 85-86).

Dede Korkut'taki *Kazılık Dağı*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır. Dede Korkut Destanları'nda geçen *Karadağlar* ve *Aladağlar*, günümüzde *Kazakistan* ve *Kırgızistan* sınırları içerisinde yer almakta olup, *Tanrı Dağları*'nın bir kolu ve uzantısıdır. *Kazılık Dağı*'nın

bugünkü *Kazgurt Dağı* olduğu düşünülmektedir, yine bu bölgededir. *Kazılık* adı, Kazılık Koca'nın adından dolayı *Türkmenistan* varyantında da geçmektedir (Eyüboğlu, 2023b: 126).

Oğuz Eli/Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *Oğuz*, *Oğuz Eli*, *Oğuz Elleri*, *Oğuz Kavmi*, *İç Oğuz*, *Taş Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Oğuz*, *İç Oğuz*, *Daş Oğuz*, *Dış Oğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 12 boyun tamamında geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmen varyantında adı 9 boyda geçer: Iza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, İmra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973: 328-338; Erdem, 1998: 809-811).

Faruk Sümer'in eserinde belirttiğine göre, Dede Korkut kahramanları *Oğuz Eli*'ne mensuptur. Oğuzlar, hikayelerde çok defa *kalın* (kalabalık, güçlü), bazen de *kanlı* (ihtimal savaşçı ya da öcünü alan) sözleriyle nitelenmektedir (Sümer, 1972: 391).

Şamil Allahverdi Cemşidov'a göre, Dede Korkut'ta Oğuzların yurdu, yerleştikleri saha *Oğuz*, *İç Oğuz*, *Dış Oğuz*, *Oğuz Elleri* şeklinde gösterilmiştir. Adı geçen diğer sınır dışındaki yerlere onlar tesadüfen düşerler; ya ava çıkarlar, ya da oradan geçerler, kahramanlar yine *Oğuz*'a dönerler (Cemşidov, 1990: 29). Yine Şamil Cemşidov'a göre, Dede Korkut'ta geçen coğrafi çevreyle ilgili olarak, *Oğuz* esasen coğrafi anlamda kullanılmıştır (Cemşidov, 2004: 117).

Dede Korkut'taki *İç Oğuz-Dış Oğuz* kavramları hikayelere göre değişmektedir. Çünkü bu anlatılar tarihin farklı dönemlerine aittir. Tarihi süreçte, Türk kabile federasyonlarının değişmesi, çeşitli boyların girip çıkması, devletin büyümesi ve küçülmesi, sınırlarının genişlemesi ve daralması, sosyal, ekonomik, politik, askeri gelişmeler, göçebe kavimlerin yer değiştirmesi gibi nedenlerle Dede Korkut'ta da *İç Oğuz-Dış Oğuz* ifadeleri hikayeye göre değişmektedir. Bazı hikayelerde bu kavramlar belirgin değildir (Eyüboğlu, 2019: 380-381).

Türkistan: Dede Korkut Kitabı'nda *Türkistan* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Türküstan* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 2 boyda geçer: Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu. Türkmen varyantında adı 2 boyda geçer: Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973: 338; Erdem, 1998: 812).

Muharrem Ergin'in dile getirdiğine göre, Dede Korkut'ta, hareket alanı dışında kalan ve bazı vesilelerle temas edilen yerler; *İstanbul*, *Rum*, *Şam*, *Mekke*, *Medine* ve *Türkistan* ile *Türkistan*'daki bazı dağlardır. Bayındır Han ile Kazan Han'ın tavsiflerinde "*Türkistan'ın direği*" olduğu vurgulanır; *Türkistan*'ın bazı dağları da bazı nitelendirme ve seslenmelerde geçer (Ergin, 1989: 53-55).

Üçler Bulduk'un yazdığına göre, Dede Korkut Kitabı'nda Kazan Han'a yönelik övgüdeki *Türkistan* ifadesiyle genel anlamda Türklerin yaşadığı coğrafya kastedilmiş olabileceği gibi, bu ifade Ahmet Yesevi'nin mekanı olan *Yesi* için de kullanılmış olabilir (Bulduk, 2020: 12).

Ali Öztürk'ün eserinde kaydettiğine göre, Dede Korkut'ta ve Yazıcıoğlu *Oğuznamesi*'nde *Türkistan* adı geniş bir il olarak anlam kazanmaktadır. Bayındır Han'ın ve Salur Kazan'ın hükümdar olduğu illere *Türkistan* adının verildiği anlaşılmaktadır (Öztürk, 2012: 287-289).

Dede Korkut'ta geçen *Türkistan*, *Orta Asya*'da Türklerin anayurdu olarak bilinen *Türkistan*'ı ifade etmektedir (Eyüboğlu, 2023c: 21).

Yeni Bayır: Dede Korkut Kitabı'nda *Yeni Bayır* olarak geçmektedir. Adı bir boyda, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda geçer (Gökyay, 1973: 338).

SONUÇ

Halklar ağızdan ağıza taşıdığı anlatılarıyla yaşadığı coğrafyayı yurt yapmış, bunu sözlü kültür ürünlerine, destanlarına, efsanelerine nakış nakış işlemiştir. Bu yüzden Dede Korkut Destanları ortaya çıktığı *Orta Asya*, geniş *Avrasya* coğrafyasından izler taşıdığı gibi, Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirildiği *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasının da yansımalarını içermektedir. Aynı durum destanın *Türkmenistan* varyantında da görülmektedir.

Dede Korkut'ta adı geçen birçok kişi, Türkmen varyantında, Kazak efsanelerinde ve diğer bazı Türk halklarındaki anlatılarda da geçmektedir. Bu durum Dede Korkut'un tarihi coğrafyasını *Orta Asya/Avrasya* coğrafyası ile ilişkilendirmektedir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun konusu, bir babanın tutsak düşmesi ve oğlu tarafından kurtarılmasıdır. Anlatının öteki Dede Korkut boylarıyla benzerlikleri çoktur. Boyun başkahramanı Yigenek'tir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) En Eski Devirler Tabakası, 2) İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası, 3) Göktürk-Türgiş Tabakası, 4) Oğuz Tabakası. Boyun coğrafyasında bu tabakaların yansımaları yer almaktadır.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun Yeğenek adlı *Türkmenistan* varyantının olması, boyda geçen birçok yer adı, bu boyun Oğuzların *Hazar*'ın batısına, *Anadolu-Azerbaycan*'a göçlerinden önceye, *Orta Asya*'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Boyda yer alan motifler, anlatının varyantları, ilgili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun coğrafyası kısmen belirgindir. Destanın coğrafyasında *Kazılık*, *Türkistan*, *Amu Derya*, *Karadağlar/Karacuk*, *Demirkapı* yer almaktadır. Destandaki *Demirkapı Derbent*, *Hazar Denizi*'nin batı kıyısındaki *Derbent*, *Karadeniz* bugünkü *Karadeniz* olabilir. Destanın coğrafyası *Orta Asya*'dan *Karadeniz*'e uzanan İskit, Batı Göktürk coğrafyasıdır.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda *Amut Suyu*, *Aygır Gözler Suyu*, *Demirkapı*, *Dış Oğuz/Taş Oğuz*, *Düzümürd Kalası*, *İç Oğuz*, *Karadağ*, *Karadeniz*, *Kazılık Dağı*, *Oğuz Eli/Oğuz*, *Türkistan*, *Yeni Bayır* yer adları geçmektedir.

Etik Beyan

“Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun Coğrafyası” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan *Anasay* dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Financial Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/ REFERENCES

- Aça, M. (2003). Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz-Yetim Bahadırları. *Millî Folklor*, S. 58, s. 67-75.
- Ağacanzâde, P. (2011). Dede Korkut Destanları Hakkında. çev. Nuri Şimşekler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, s. 223-244.
- Ahmedova, A. (2018). Kitab-i Dede Korkut Destanı Oğuz Türklerinin Ortak Yazılı Yapıtıdır. *Kafdağı*, 3 (1), 19-30.
- Akkoyun Koç, T. (2020). *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Asker, R. ve Asker, N. (2017). *Kitabi-Dədə Qorqud Bibliografik Göstərici. I. Cild*. Bakı: BXQR.
- Bahar, H. (1994). Türkistan'ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi. *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 233-244.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baskı, I. (2007). Demirkapılar (Temir Qapig, Vaskapu, Dömörkapu). *Turkish Studies*, C. 2, S. 2, s. 73-88.
- Bayat, F. (2016). *Mitten Tarihe, Sözen Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bekki, S. (2016). Dedem Korkut Kitabı ile Altay Destanı Maaday-Kara Arasındaki Tarihi-Genetik Bağ. III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 275-284.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Buharalı, E. (2011). Demir Kapı - Iron Gate. *Türk Yurdu*, 31 (288), 28-30.
- Bulduk, Ü. (1996). Dede Korkut, Oğuz Elleri ve Kafkaslar. I. Milli Kafkasya Sempozyumu, Kars, 25-29 Ekim 1995; *Ankara Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 29, s. 247-251.
- Bulduk, Ü. (2020). Dede Korkut'ta Geçen Oğuz Elleri. *Uluslararası Dede Korkut'un İzinde/Sözünde Çalıştayı (Bayburt 22 Temmuz 2019) Bildiriler Kitabı*, ed. Üçler Bulduk ve Selma Köseoğlu. Bayburt: KUDAKA. s. 11-18.
- Cemşidov, Ş. A. (1990). *Kitab-ı Dede Korkud*. Akt. Üçler Bulduk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cemşidov, Ş. (2004). Dede Qorqud Kitabı'nda Coğrafi Mühit. *Dede Qorqud Dünyası. Meqaleler*. Bakı: “Önder Neşriyyat”. s. 109-124.
- Çetinkaya, G. (2015). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Semboller*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çobanoğlu, Ö. (2015). Yesi Şehri Ve Oğuz Kağan Bağlamında Oğuzluk Olgusu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 477-484.

Demir, N. (2016). Dede Korkut Destanı'nın Türkiye Sınırları İçerisindeki Mirasları. *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 1. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 429-443.

Durbilmez, B. (2003). Efsaneden Destana: Kazakistan'da Korkut Ata ve Korkut Küyü. *Millî Folklor*, S. 60, s. 219-232.

Duymaz, A. (1997). *Bir Destan Kahramanı Salur Kazan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ebülğazi Bahadır Han (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.

Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ercilasun, A. B. (2000). Dede Korkut'taki Olayların Zamanı. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.

Ercilasun, A. B. (2002). Salur Kazan Kimdir?. *Millî Folklor*, S. 56, s. 22-33.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdem, M. (2005). Dede Korkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (Aralık 2005), s. 158-188.

Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Ergun, P. (2003). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Dağ Kültü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 2003/II, s. 75-88.

Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 87-145.

Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (22), 275-315.

Eyüboğlu, D. C. (2022c). Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun Tarihi. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 33-69.

Eyüboğlu, D. C. (2023). Dede Korkut'taki Demirkapı. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14 (66), 77-119.

Eyüboğlu, D. C. (2023b). Dede Korkut'taki Kazılık Dağı. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14 (65), 91-132.

- Eyüboğlu, D. C. (2023c). Dede Korkut'taki Türkistan. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1-28.
- Eyüboğlu, D. C. (2023d). Dede Korkut'taki Bayburd Hisarı. *Kafdağı*, 8 (2), 152-183.
- Eyüboğlu, D. C. (2024). *Dede Korkut Destanları*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gömeç, S. (2009). Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4 (2009), s. 210-217.
- Gömeç, S. (2010). Bogaç Han Hikâyesinin Kırgız-Hakaslardaki Bir Yansıması. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 184, s. 217-228.
- Gültepe, N. (2013). *Türk Mitolojisi - Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- Hacıyev, T. (1999). *Dede Qorqud: Dilimiz, Düşüncemiz*. Bakı: Yeni Neşrler Evi, "Elm" Neşriyyatı.
- Heyet, C. (2004). Dede Gorgud Destanlarının Tarihine Bir Bahış. II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/II, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 77-81.
- İnan, A. (2016). Türk Destanlarına Genel Bakış. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler - Metinler)*, haz. Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat. s. 35-51.
- Jirmunskiy, V. M. (1961). Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler. çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, XXV/99, s. 471-483.
- Kâşgarlı Mahmûd (2005). *Divânü Lugâti't-Türk*. İstanbul: Kocabalı Yayınevi.
- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Kırman, Ü. (2004). *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi Ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Konıratbayev, A. (2000). Korkut Ata Hakkında", akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 147-182.
- Korkmaz, Z. (2004). Dede Korkut Hikayelerinde Dil-Üslup Bağlantısı. II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu, Bakü, 21-26 Aralık 1998; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/I, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 101-112.
- Margulan, A. (2000). Korkut: Efsane ve Hakikat. akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-146.
- Nezirli, Z. ve Nezirli, S. (2016). "Dedem Korkut" ve "Hanokun Kitabı"ndaki Mitolojik Varlıkların Benzerliklerinin İzleri", III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 2. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 975-980.
- Orhan (Kurulay), S. (2007). *Hudûd el-Âlem'e Göre 10. Asırda Türk Boyları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1994). Dede Korkut Kitabı'nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma), I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 113-128.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztürk, A. (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Sümer, F. (1959). Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyette Eserler. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, s. 359-455.

Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Şahin, A. (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Şahin, V. (2017). Dede Korkut Hikayeleri'nde Mekan Algısı ve Kurgusu. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 8, s. 1-49.

Şen, C. (2018). *Dede Korkut Anlatıları'nda Büyülü Gerçekçilik*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Taşagül, A. (2015). Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 21-30.

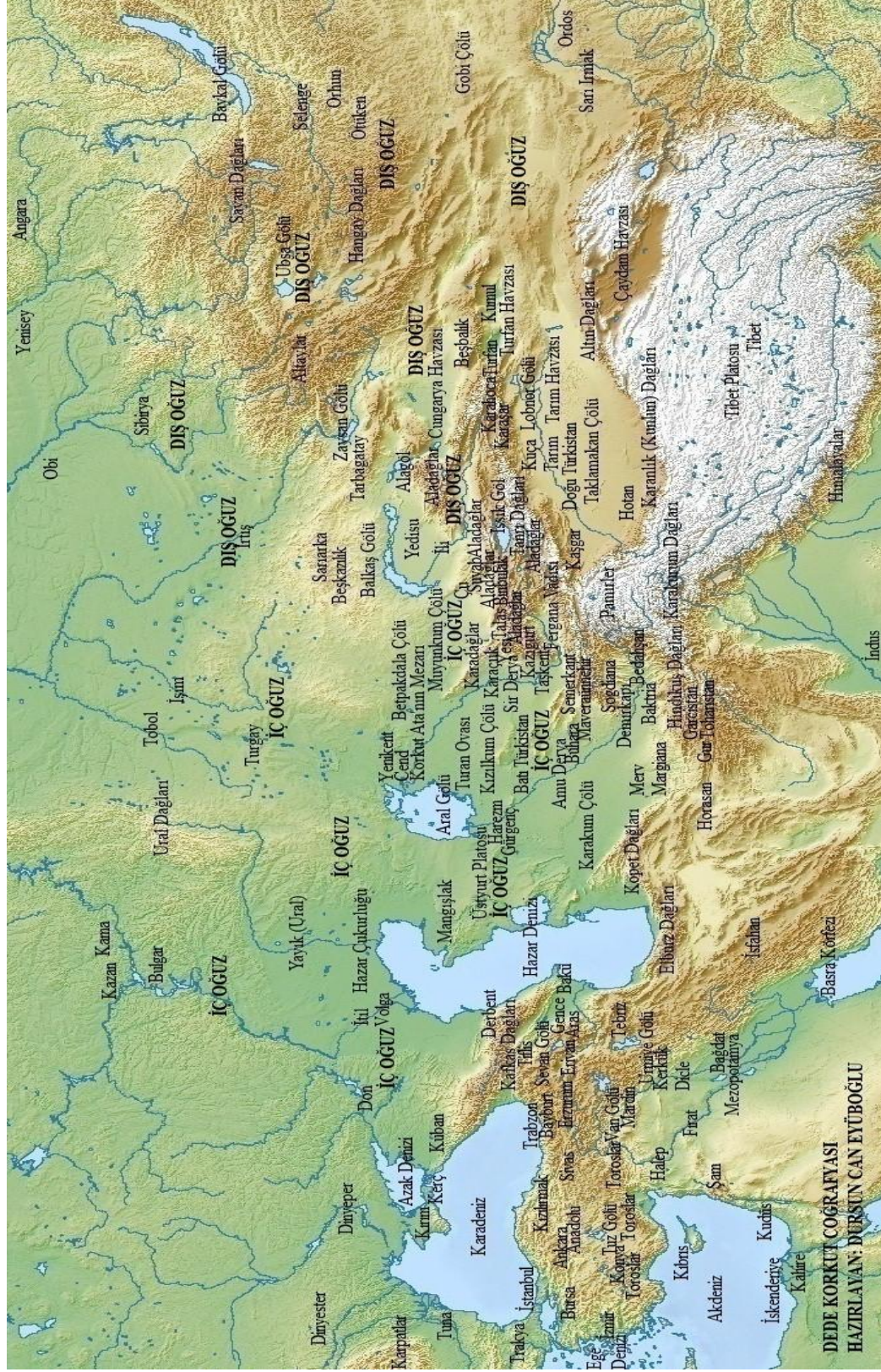
Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları / Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınevi.

Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

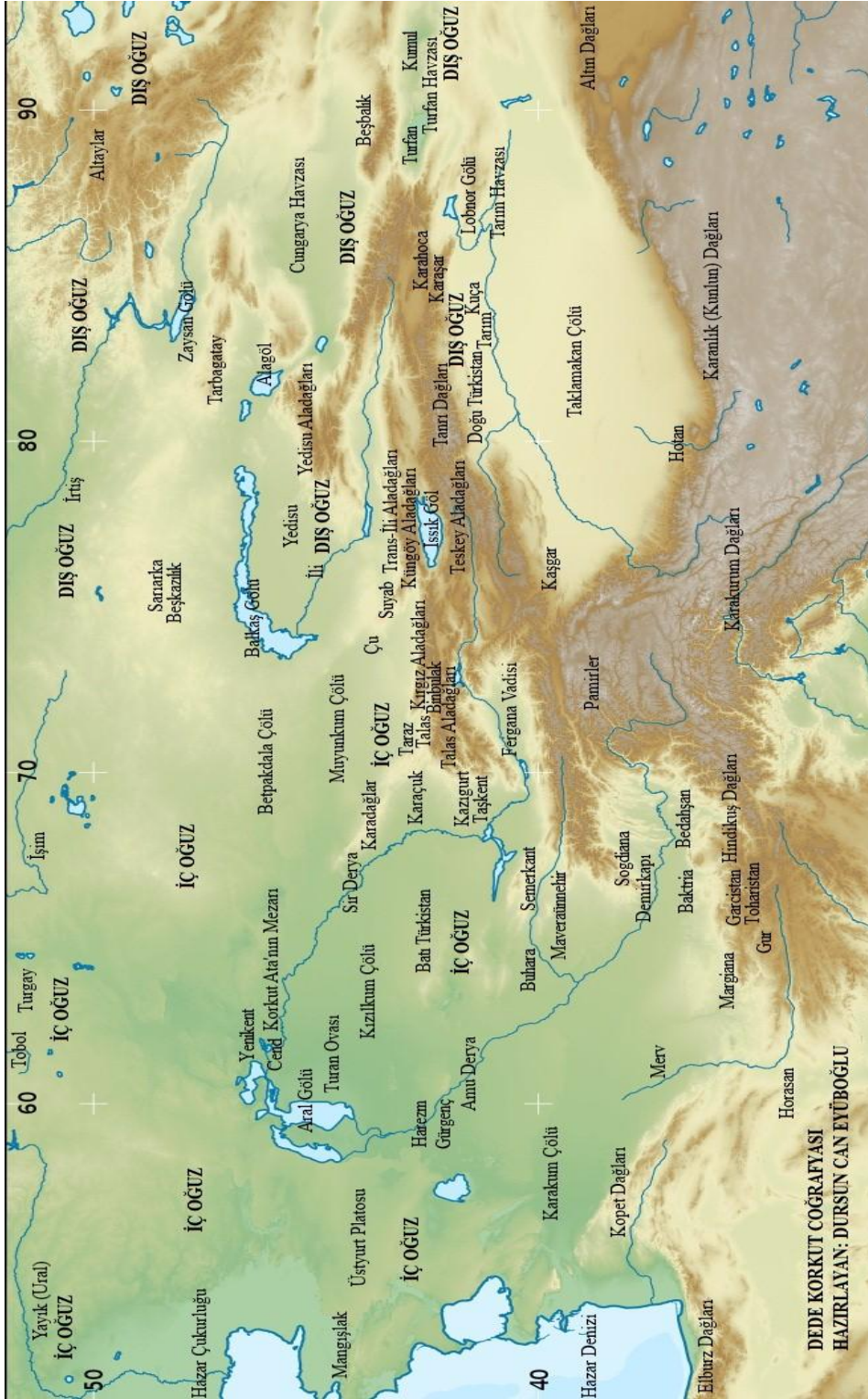
Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.

,

EK: HARİTALAR

Harita 1. Dede Korkut Coğrafyası

Harita 1. Dede Korkut Coğrafyası